

בר אבא, מדרש פסיקתא לרב כהנא, שיעור קומה לר' ישמעאל, ועוד רבים אחרים. והנה הזמן ההוא היה זמן האמונה בכל וגם הגאונים האמינו לכל דבר והאמינו כל היתוסים האלה סבלי בחינה ומבלי בקרת. קלות האמונה הזאת כבר היתה תואנה לקראים הראשונים לדבר באחיהם הרבנים ולתת בהם דופי. נסי בן נח אחד מראשוניהם (חי במאה הששית לאלף החמישי) כתב בהקדמתו לספר פלם באור המצות (לקומי קדמוניות ל"ב) להזהיר את הדורשים שלא יגעו בקריאת ספרי התועים העשויים על שם צדיקים וחסידים. ורב סלמון בן ירוחם ינאץ ויתרף את הרבנים על האמינם בדעות אלה ספרי המדרש ורשם ביחוד את שעור קימה והיכלות של ר' ישמעאל ואיתיות של ר' עקיבה, וספר שם בן נח, והרזים, (לקומי קדמוניות וכ"י פינסקר בבניה"ם בווינן), וסלמון בן ירוחם חי בזמן רב סעדיה גאון והיה זקן ממנו (עי' להלן פ"ד) ראינו מזה כי כבר בימי הגאונים הקדמונים נתפשטה האמונה שאלה הספרים נהחברו מפי שיחסום להם על שקר. ובעל הלכות גדולות¹⁸ בהזכירו את המדרש „בראשית רבה" יקראוהו על שם רבי הושעיה רבה (ה"ג ד' ווינן ל' ע"ג). וכבר ראינו למעלה כי בעל מסכת סופרים שחי בזמן הגאונים יחס פרקי דר"א לר' אליעזר בן הורקנוס, וקרוב הרבר מאד כי גם הפסיקתא (הוצאת ר"ש בובער) כבר בימי הגאונים קראוהו על שם רב כהנא. כי כבר ר' משלם בן משה יחסה לרב כהנא (עי' מבואו של ר"ש בובער צד XI) ור' משלם הזה על כל פנים קדום היה לבעל הערוך כי הערוך פביאו (ערך דל), ועל כן היה קרוב לזמן הגאונים ובלי ספק כתב דבריו על פי הקבלה שנתפשטה שרב כהנא חבר הפסיקתא. ועתה תחת אשר ברוע עין ראו הגאונים על כל תולדה חדשה בספרות ההלכותית הביאו חנם וחסדם לקראת כל ספרי מספרי אנדה אשר פרו ורבו בזמנם ונתנו להם שארית בארץ לטובים גם לרעים. אמנם כל השתדלותם לעצור בעד עשות ספרים בהלכה לא הועילה למי כי קמו אנשי שם יחברו ספרים וקראו שמם עליהם אשר שמותם ביה היתה ערובה על טובם ונגד שמות כאלה היו גם הישיבות חסרי כח ואלה הספרים קיימו תכלו עליהם היהודים בנפש חפצה ופרצו לרוב בקרב הארץ.

פרק שלישי

ש כקיירא, ר'א ששבתא, ישיבת פומבדיתא עד סוף המאה ה'.

חרומת האדם לפקידה רמה לא בכל עת [היא] שכר ליתרון הכשרי חכמה, כן היה וכן תוה וכן יהיה לעולמים. ראשי הגולה אשר בידם היה לתת משרה הראשית ולהעביר ממנה, לפעמים אין מספר הנחילו זאת המשרה בלא צדק ובלא יושר, המו הדין ועשו עול וכחרו באשר חפצו וינשאו בינונים בדעת ודחו החכמה מהמקום הראוי לה. אחרי מות רב שמואל בר רב מארי היה המעולה בין חכמי הישיבה אשר לו היה יאות היתרון והכבוד להיות ראש ישיבה: רב אחא ששבתא תלמיד מר שמואל ריש כלה (ס' האשכול ה' ברכות צד 69 חי' רשב"א ברכות מג:) ואמנם ראש הגולה אשר היה בימים ההם היה שינא לו לרב אחא מתמול שלשום ועל כן דחתו מזכותו הראויה לו וימנה תחתיו איש בינוני בחכמה את רב נטרונאי בר רב אמאי נא הכהן מבגדר. ובלי ספק בחר ראש הגולה בזה למרות את רוח רב אחא, עוד יותר בתהו

18) הרב רבי שזחה"ל במכתבו אליו הדיניני כי בה"ג כ"י רומי לא נמצאו כל הדברים שבה"ג שלנו מן: אמר גאון מדקא אכרינן סולנין את הראש וכו' עד, צריכין היקין וחסר לפי"ג ג"ג, הנו בבראשית דרם הושעיה וכו' ולכן אולי נחוסף בזמן באוחר ואיננו כהח"ג (ד"ר ה"ה)

בתנו יתרון לאיש אשר מלפנים היה כפוף תחתיו כי רב נטרונאי הוזה היה עד עתה שמש כבית רב אחא. המעשה הזה היה רע בעיני רב אחא וישם אל לבו לעזיב את ארצו ומולתו את ככל וילך ארצה ישראל. רב אחא הוא הראשון אשר יש אתנו ממני ספר שלם הנשאר במתכונתו כאשר יצא מתחת ידו ונקרא בשם „שאלות דרב אחא משבחא“. זה הספר הוא מסודר על סדר התורה. אך מה שאמרו עליו (מ' הקבלה להראב"ד) שהוא מכל המצות האמורות בתורה זה לא יובן בדקדוק כי מרוב מצות הקרבנות אין בו דבר. וכן לא ידבר מאומה מריני המומאות אשר אינם נוהגים בזמן הזה רק הוציא מן הכלל דיני נגעו בתים, וזה בלי ספק מרצותו להעיר על גנות הדברים אשר לפי דעת התלמוד הנגעים באים בסבתם וזה לתועלת מוסרית לכל הזמנים. תכלית כונת הספר לבאר ענין המצות לפי פירוש הגמרא ולאסף באגודה אחת כל דיני ישראל הנוהגים ולסמכם אל המקרא על פי המסקנא בתלמוד למען ירוץ הקרא בספר ויבין מתוכו המעשה אשר יעשה לפי ההלכה ודבר זה היה נדרש מאד בזמן ההוא כי אף שהתלמוד היה כתוב ומונח לפניהם לא היו כלם בקיאים להפריד התוך מן הקליפה ההלכה מתוך פלפולי ההויית. זה היה תועלת הספר בכחינה המעשית אבל גם בכחינה למודית היה תועלתו גדולה, כי גם לזה יעד המחבר את ספרו הוזה להיות מדרש ללומדים את התלמוד, ובהיות אשר בו נאספים יחד עניני התורה שבעל פה בקצרה קמועים מתוך התלמוד ונפשטים מעליהם הפלפולים וכתובים בלשון התלמוד הלא על נקל ימצאו הדורשים בו את מבוקשם ללמוד מתוכו המצות הגמרא ולדעת ממנו את העיקר נפרד מכל טפל. ויען כי השתדל לתת לפני הלומדים דבר שלם מכל עניני התורה שבעל פה על כן לא הספיק לו לקבץ רק דברים הנמצאים בתלמוד בבלי כי אם שאב גם ממקורות אחרים כמו ספרא מכילתא וירושלמי וקצת מדרשים אשר יצאו לאור עד זמננו⁽¹⁾. והנה בלי ספק נחשב זה הספר מאותן הלכות קמיעות אשר נאמר עליהן שכל העם ממין אחר הלכות קמיעות ואומרים מה לנו לקשיות התלמוד ופלפולו (עי' לעיל פ"ב). אחרי שהמחבר יעד את ספרו להיות מלמד להועיל ללומדים המוניים אשר אין תורתם אומנותם, לתת ספר בידם אשר הוא קצור ענינים תלמודיים וכולל כל הדברים הראויים לדעתם ויכולים להגות בו בלי יגיעה רבה וסבלי שיבלבלום הפלפולים, אף לזה בחר לו גם בבחינה צורת הספר האפן אשר הרגיל בו לשמוע דברי תורה בבתי מדרש הישיבות כשדרשו ברבים⁽²⁾. ואולי כל הספר הוא קובץ דרשותיו אשר דרש ברבים. ועל היותו כשזה התכלית הזאת שאמרנו לנגד עיניו יעיד גם הענין כי לא הספיק לו לקבץ רק עניני הלכה שבתלמוד מן הדינים המעשיים כי אם כִּלְל כספרו גם הרבה עניני אגדה להורות דרך ה' במדות מוסר השכל על פי מדותיו של התלמוד באגדותיו ומדרשיו.

צורת הספר וסגנונו מתחלתו עד סופו אחד, וזה אות כי נשאר הספר על מתכונתו אשר היתה לו כאשר יצא מתחת יד המחבר ולא חלו בו ידים. ואם אולי יש בו קצת הגהות קטנות אשר באו אל קרבנו מן הגליון שנכתבו שם מיד אחרים שהעירו עליו והמעתיקים הכניסו אותן לפנים הספר אין זה מעלה ואין זה מוריד ובעבור זה לא חדל הספר מהיות שלם אתנו ולא יחסר כל בו ממה שיוסר מתכורו. והדבר ידוע

כי

(1) עי' בית תלמוד שנה ג' צד 29—26, 59—52, 79—71, 117—108, 148—144 מאמר בכרת על השאלות מאת ר"י רייפמן בו ידבר בחכמה על כל עניני הספר והבינותיו ומקוריו וקורותיו. וחוסה בעיני שנתן לו קצת מקורות בספרים אשר בימיו לא היו בעולם כמו מדרש שו"ת ס"ב, שהמדרש היה חזק סאוחר ולא יוקדם למאה חו' לאלף תת' ועי' לעיל ח"ג צד 275.

(2) עי' ביוחסין שהעתיק מאמר ס"ד נתן הבבלי על דבר הישיבות ויגננו ודרך דרשותיהם וחיא משש נדרד השאלות דרב אחא.

כי מהגהות כאלה לא נשמר שום ספר מן הספרים הקדמונים³). שני דבורי הצעת נהגים בספר הזה, האחד היא שאלת א והשני הוא ברם צריך אתה למילף או: ברם צריך לומר או למימר או גם רתם: ברם צריך, כל מה שרשום בדבור „שאלתא“ כולל עיקר הענין אשר עליו ידבר ובו תחלת הדרשה ויסודה, המאמר הראשון הוא תמיד הלכה סכר עת והיא כמו משנה ועליה יסוב כל השאלתא לפרשה ולהראית תולדתה ומקורה. ואמנם מה שגרש בדבור ברם צריך אתה למילף בו נכלל תמיד נדון חדש אשר הוא בספק אם הוא במשמע היסוד שבשאלתא או נבדל ממנו או ספק אחר שנופל בו. ודוגמא קרובה לדבר הוא הלשון הרגיל בתלמוד: הא לא מיבעיא לי כי קא מבעיא לי כך וכך⁴). בקצת שאלות אין בהן החלק השני מן הדרוש הנרשם בדבור „ברם צריך“ מפני שהשאלתא עצמה אינה הלכה סכר עת כי אם מתחלת בהלכה מסופקת שמתפק ושאל (שאלתא ב' בסו' כ"ו וב' סו' מ"ו ב' סו' פ"ו) ובכמה שאלות קטעו המעתיקים מפני שכבר כתוב הכל בשלמות בפרשה אחרת כמו שעשו ברוב המדרשים (סו' קמ"ד קמ"ח קנ"ג קנ"ה קנ"ו קס"ג קס"ד). בחלק האיבעיא דן לפעמים על ספקות הרבה וכתב כמה „ברם צריך“ אך כל אלה הנדונים המסופקים אינם ספקות כי אם למראה עינים ובאמת פשוטת היתה ערוכה ושמורה אתו ואין גם אחד אשר אין פשוטתו מפורש בנמרא. לרוב כתב בפירוש על משאו ומתנו וכן הלכתא או וכן המסקנא או מסקנא דשמעתתא, מכל זה נראה אנה היו פניו מועדות בהוציאו לאור את ספרו, כי התכלית אשר רצה בה היתה לקבוע הלכה בכל מקום וללמד דעת את הלומדים מתוך ספרו כיצד ההלכה המוסכמת והמכרעה. צדקת רב אחא ותום לבבו ערבים בדבר כי כל כיונתו בספר היתה להועיל לכני עמו ולכותבו את הרבים, אבל בחיות שגם הצדיק בצדקתו לא יוכל להמלט מתעצמות רגשות ראו הנעלכות, על כן אולי גם בעבור זה הוציא ספרו לאור עולם להתנגד לתכלית ראשי הישיבות אשר עשו את ההוראה לשרה אחותם אשר לא יעבור בה איש זר אשר איננו מהם, מרצות כי עיני כל ישראל התיינה תליות אך בהם ככל שאלה גדולה וקפנה. המקום והזמן אשר בתם חבר ספרו לא הודעו לנו, אבל טראותנו כי קבץ בספר כל טובי תורותיו ודרשותיו והוראותיו על כל המצות הנהגות והפיצם בישראל קרוב הדבר מאד כי עשהו כאשר הגיע לימי זקנה כי משפט הקדמונים לא היה להיות גם לבם בהוראה או ללמד בטרם למדו כל צרכם ולשים בראשם עטרה שאינה הולמתו. ובלי ספק חברו אחרי אשר כבר נדחה מהגאונות ובהיות מושבו בארץ ישראל. הגאונים אשר ההלכות הקמועות לא היו כרוחם בלי ספק גם על השאלות לא ראו בסוב עין אבל חפץ העם גבר על רצונם והם אמרו, הפצנו בו! ומאז צאתו לאור הגו בו באהבה ושמרתו מאכדון ועל כן נתקיים לרוב בצביונו כאשר יצא מירי

מחברו

(3) בבית תלמוד ש"ג צד 77 הביא ר"י ריפמאן י"ד מקומות אשר לפי השערתו חן נוספות מאוחרות. אך כל השערותיו בנויות על דקדוקים יאין מוכרות אמנם לו יתי כדבריו יצדק משפטו שכתבנו בפנים שחן הגהות גליון שהביטו המעתיקים לתוך הספר בסנות. רק שאלתא אחת ס' ס' א"ו את ד' שאלתא לשורים תיא באמת נוספה ואינה מן הספר שכן מוכיחים הלשון והמנגון.

(4) ס' מלת שאלתא מפני שדרך תורש ברבים בעת התיא שחית מתאר את הענין שרצה לתורת בדרך שאלת ותשובה על דרך שטצאנו בכמה מדרשים עי' לעיל ח"ג צד 271 ועין כן כנו דרשותיהם בתואר שאלתא. כן יוצא מן הירושלמי מגילת ס' ה"ד לפי פירושו של הרב בעל קרבן עדה ששם איתא רבי חני אמר ר' שמואל בר יצחק על לבנישתא חמא חונא (צ"ל חונא בני' הרי"ף) קאים ומתרגם לא מקים בר נש החתוהי אמר ליה אמר לך כשם שנתנת ע"י מרטור כך אנו צריכין לנתנת בה ע"י מרטור על ר' יהודה בן פוי עבד ליה שאלתא אכני עומד בין ה' ובינוכס. ופי' בק"ע ועבדת שאלתא אמרת בדרך שאלת ותשובה ושפשת לה מדיתיב אכני עומד וגו' שותקב"ה אמר למשה ומשח מתרגם ומפרש להם הרי שהיו קורין ליה שאלת מפני שדרשו על דרך שאלת ותשובה. וענין הדבור „ברם צריך“ הוא לשון איבעיא בתלמוד. שמוכן לשון צריך להוראת איבעיא מצאנו בהרבה מקומות בירושלמי. והכני צורכא שכירושלמי הוא כמו איבעיא בנמרא התכלית. ד"ר ח"ד)

טחברו). כל חכמי הדורות הבאים קבלוהו ברצון ויהי להם לעינים בפירושיהם ולמכריע בפסקי הלכותיהם, ויוזממוהו וינשאוהו וחשבו מעלתו כמעלת התלמוד (שו"ת ריב"ש סי' שצ"ד). וזאת היתה נחלתו וחלקו בדורות המאוחרים ואולם כבר בדור אחריו או גם בדורו היה השאילתות למעין נאמן אשר ממנו שאנו הוראות ופסקים כי כאשר נראה הלאה מזה העתיק ממנו בעל הלכות גדולות.

לפי התכלית אשר שם לו המחבר למטרתו לא היה די לו לקבץ רק ההלכות והדינים מן התלמוד הבבלי ולשאוב הורותיו גם מן התלמוד הירושלמי (ומשאר מקורות ככתבם וכלשונם כי אם נדרש לו גם לפעמים להוסיף מעט על דבריו המקור לפרשם ולהפעמם ולפעמים בשנוי קטן ישנה פני ענינו של המקור למען יהיו הדברים מובנים ומפורשים לכל קורא בכפוף⁽⁷⁾). אך לא רק המצות המעשיות שם לעיני דרישתו כדרך רוב מאהפי הלכות כי אם היה עינו ולבו גם על חובות הלכות ודבר כחכמה על רוב המדות המוסריות לפי יסודי חכמי הגמרא⁽⁸⁾. לסבה הזאת יביל חלק גדול מספרי מדרשי אגדה. ונמצאו בו כמה מדרשי אגדה אשר לא נמצאו להם דוגמא באגדות התלמוד ולא בספרי אגדה אחרים מן הישנים אשר קדמו לזמנו וימזו יש לשער כי מדרשי אגדה האלה הם מדרשים אשר רדש מעצמו⁽⁹⁾. ואמנם בבחננו כל האגדות בספר הזה ובאופן השתמשו בהם נראה כי מצב המחבר בפניה הזאת הוא מצבם של בעלי אגדה הבבליים, ואין אף פעם אחת אשר ישתדל המחבר להרחיק ורות קצת אגדות ולפרשה בדרך מושכל, כי בעיניו ולפי מדרגת השכלתו לא היו זרות ולא חלת להאמין כל דבר שמסרו הקדמונים בפשוטו וזה יפירוש אור על השכלת בני זמני בבבל.

השני לו אשר חי בימים ההם ואשר גם הוא לא זכה להתנשא לראשות אשר יאתה לו היה רב שבעין קאירא. האיש הזה מילדי ארץ מצרים ומושבו היה בבבל. אמנם אם לא זכה להשיג משרת גאון, זכה תחת זה להיות מחבר ספר אשר כבר בימי הגאונים נתקבל ברצון, ויהי לכל הדורות האחרונים מקור להוראה והספר

(6) עי' לעיל הערה 8 מה שרברנו מן הנוספות. ומרשי השאילתות העירו על כמה דברים שהם בספר שלא במקום והרי רייפמן במאמר הנזכר מלא דבריהם והוסיף עליהם. נשמע זהו דקדקנו לאמר שנשארו לו ב בצביונו.

(7) במאמר הנזכר רמז ר"א ר"מ על כל המקומות שממך השאילתות על הירושלמי ויפה כתב אבנר ר' שלמה כובער במאמרו שבכ"ח ש"ג צד 210 משיג עליו בעבור זה ואין דבריו נ"ל כלל. כי עיקר השניות הוא שמה שכתב בשאילתות בירושלמי לא לקח ממנו כי מדעתו כתב בירושלמי וזה דבר שאין לו שחר ואין זה כדאי לאבד עליו ספת דיו אחת. ועל אחת מן הראיות הם אה עין בעין שפביא דבר מן הירושלמי בלשנו מסך כתב החכם נ"בוער שאמר הירושלמי כתוב גם בפסיקתא רבתא ומשם לקחה ר"א משהא. וזה סעיה גדולה: הפסיקתא נתחברה ד"א תר"ח כמ"ש מפורש בראש הספר והעתיק דבריו ר"ש בובער במבוא הפסיקתא שלו ט' ו"אין יעלה על הדעת שר"א משהא אשר עלה מבבל לא"י סביב ד"א ח"ק השתמש בפסיקתא רבתא והעתיק ממנה ועי' בס' האסטובל ח' נדה צד 117 שאמר ויכ"כ רב אחא משהא ומייתו לה מירושלמי.

(8) אין צורך לדגמאות על זה שכבר העירו מפרשינו על כן, ובעל שאילת רבו עליה; בקצרה בנלוף השאילתות ע"ש.

(9) בשאילת' ב' מסדר הנזק בדיון שבין אדם לחברו. שא"י נ' ושא"י ל' א' וקמ"ו, ושא"י מסדר התמוד והרחמים, עוד ד' בנות הנזק וההסנית. שא"י ז' ח' בעלות התלמוד תורה ותפלה. שא"י י"ד ושא"י ל"ד ב' ח' המסות. שא"י כ"ו ב' בנות לא תשנא אחיך בלבבך. שא"י ל"א ושא"י מ"ד ב' מסדר החסד לחברו לענין לפרנסו ולחלואו לו בשעת דחקו. שא"י ל"ב ב' בנות עוצרי פירות. שא"י ל"ו לישא וילתן באסונה. שא"י מ' לדון כל אדם לכף זכות. שא"י נ"ו בכבוד אב ואם, שא"י מ"ב במעלת הצדקה. שא"י מ"ה ושא"י קכ"ב ב' בנות לשון הרע. שא"י ק"א אהבת חסם. שא"י ק"ב ב' בנות המרמה. שא"י קל"א ב' בנות החלוקות. שא"י קכ"ב ל' ב' בנות לת"ח.

(9) כבר המדרש הראשון שבשאילתות בספוק ויכל אלהים ונ"י לא מצא בשום מקום והוא מדרשי של המחבר. עוד שם מן שבת לא נתנה אלא לאכילה ושתיה אף לעוה"ב וכו'. עוד שם בפסוק ראו כי ה' נתן לכם את חשבתו ונתן חשבון הכא לכם וימים. את כל אלה רדש מעצמו וכן הדיבה מאד. ועי' שא"י א' קרוב לסופה כ"ה מנתנו של הלל הזקן במעלי שבתא א"ל אדם אחד לחינן אתה הולך א"ל לעשות מצוה א"ל אינו מצוה א"ל לבית המרחץ. והמפרשים לא מצאו מקור מדרש זה. אבל הוא בויק"ר פל"ד אלא דשם לא נאמר שהיה במעלי שבתא.

והספר הזה נקרא בשמו הלכות גדולות, וכה יספר עליו הראב"ד בספר הקבלה: רב שמעון קאירא היה בימי רב שמואל בר מרי ולא נסמך לגאון וחבר הלכות גדולות בשנת אלף ג"ב לשמורות שהיא שנת ד"א תק"א ליצירה בשנה השלישית לרב שמואל בר מרי בשנת ח' לגדולה רב שמואל מורע אמימר (הוא נכדו של מר רבא גאון). והננו רואים מזה כי הראב"ד אשר חי כמו ארבע מאות שנה אחרי הדור הזה והיו בידו הודעות מקובלות מן הגאונים אשר עליון יסד ספרו ואמר בברור שרב שמעון קאירא חבר הלכות גדולות וכנה אצלו ציון לאמר בדקדוק ובמצמצים באיו שנה חברו אין לנו ספק כי כן היה מקובל בידו, כי לא היה ממנהג הקדמונים לכתוב מלבם דבר על פי השערה, ועל כן ודאי שהיה לו איזה מקור קדמון שכן היה. ובהיות שאין לנו שום סבה להחזיק את הראב"ד לאיש בודה דברים מלבו על כן אמת ויציב הוא כי רב שמעון קאירא חי בתחלת המאה הששית וחבר ספר הנקרא בשם הלכות גדולות. ואמנם מצאנו כי קצת קדמונים בהזכירם את הלכות גדולות יכנהו על שם רב יהודאי גאון, וזה בסתירה עם דברי הראב"ד. אולם כשנבוא לזמנו של רב יהודאי ונדבר על ספר הלכות גדולות ותולדתו אז יודע לנו בבירור כי אין מזה לא סתירה ולא הכחשה יצדק הראב"ד בכל מלה ומלה שהעיד על אודות רב שמעון מקאירא ובאמת הוא הוא אשר חבר ספר הלכות גדולות. חוץ מזה לא נודע מתורתיו מאומה כאשר לא נודע מקורות חייו אמנם מצאתי איזה תשיבות הנקראות על שמו בין תשיבות הגאונים הנקראות הלכות פסוקות. אבל הנוחן ובודק הרברים הנאמרים שם על שמו ימצא כי מילות ראשונות רב שמעון אורם לשואלים כי כלן הן הלכות לקוחות מתוך הלכות גדולות מלה במלה והמקבץ ההלכות הבניסן לתוך קבוצות להשיב ספרו⁽¹⁰⁾. גם לא היה לו תואנה לרב שמעון להשיב תשובות לשואלים כי מנהג העולם בעת ההיא היה שהיו כל השאלות נכונות רק לשיבות ועל שם ראשי הישיבה נכתבו התשובות, וכבר שמענו כי כרב אחא משבחא כן גם הוא לא נסמך לגאון וכל חכמתו ותורתו, לא הועילוהו להנשא אל המעלה הראויה לו מפני חכמתו ותורתו, כי אוי לארץ אשר מנהיגיה ופרנסיה הולכים אחרי רעות רוחם ואחר בצעם ובהפקידם פקידים בארץ לא ישניחו על יתרון הכשר חכמה כי אם לבצע עיניהם. המכשלה הזאת היתה חלק בבל וגורל לשיבותיה. ראשי הנולה אשר הם היו המושלים ואשר בידם למנות ראשי ישיבה הלכו אחרי לבם ובצעם. חנופה קנאה ושנאה היו מנהיגיהם כפקידתם והנו הצדק ועשו עול לתת לפעמים יתרון לאיש על רעהו הטוב ממנו לא רב שמעון מקאירא לבר הניחו בשפל ולא הושנח עליו, ולא היה רב אחא משבחא היחיד אשר קרהו המקרה הרע כי נדחה מן הגאונות הראויה לו מפני שנאת ראש גולה, כי אם עוד לחכמים אחרים היו שנאת ראשי גולה ועשקם לפגע ולמכשול

לרגלי המכשלה הזאת גם בין החכמים התלהמה לפעמים המריבה ותהי הודע למחלוקת בישיבה ואין שלום בנתיבותיה. הנה אחרי מות רב אברהם הכהן נבחר לראש בפומבדיתא מר רב דוד אי בר רב נחמן ובמשך ארבע ועשרים שנה מלכו שם אחריו שבעה גאונים: והם מר רב חנניה בן רב משרשיה⁽¹¹⁾ רב מלכא בר

מר

(10) על אלה הלכות פסוקות מתשובות הגאונים כבר העירתי בפ"ב. גם מן התשובות שנוכרו שם על שם רב שמעון מקאירא כי כלן הן העתקות מתוך הלכות גדולות מלה במלה רק בקצתן קצו תראויות. א) בחלכות תרומה היכא דאפה ולא אפרש לא תרומת ולא חלה. בח"ג (ד' וינין מ"ו ע"ג) אות באות. ב) בחל' ע"ו: לפני אידוקן ש"ג וכו'. בח"ג צד פ"ש ע"ב אות באות. ג) בחל' בכורות ודגים: ואמר לאכול ביצי דעוף סמא וכי בדרג צד צ"ו ע"א ע"ב ובה"פ חבל בערבוביה. ד) ובהל' פרשות: ציפורתא דצידין לית. ברכוקה בהר גמא. ה) דאל נמצא ככתבו וכלשונו בח"ג צד צ"ו ע"ג ע"ד. ו) ובהל' מוונת: ומאן דקבע מוונת וכו' קציר מה"ג ל"ו ל"ג. ובלשונו בס"ס.

(11) בשו"ת הגאונים כמה תשובות על שם רב חנניה פה ואין לברר איזה הוא. בש"צ ח"ד ש"א י"א (ד"ד ה"ד)

מר רב אחא (או רב אדא) רב רבא בן רב רואדי, מר רב ששונא מר רב חנינאי הכהן בר מר רב אברהם. מר רב הונא הלוי בר רב יצחק, מר רב מנשה בר רב יוסף. ואמנם על השאלה מה היה מעשה תקפס וגבורתם? לא נדע מה נשיב דבר? כי מכלם לא נדע מאומה בלתי אם שמותם. גם ככל מה שנתקיים לנו בקובצי תשובות הגאונים כמעט אין דבר אשר נוכל ליחסו בבירור לאחד מהם. אך אחד יוצא מן הכלל והוא מר רב הונא הלוי אשר בישיבתו עשו תקנה גדולה בענין גביית חוב וכתובה מנכסי יתומים והוסכמה מהגאון שבסורא מר רב ביבוי הלוי בר רב רבא מנהר פקוד. הנה לפי ההלכה הקבועה בתלמוד לא היה בעל חוב גובה חובו ולא אשה את כתובתה מממלטלי יתומים וראו אלה הגאונים כי צורך שעתם ומקומם דורש מהם לנטל זאת התקנה כי ראו שהאשה וכן הבעל חוב סמכו דעתם על הממלטלין (מרדכי כתובות פ' הכותב) יען שבזמנם הרבה בני אדם התעסקו הרבה בממלטלין (מגיד משנה פט"ו מאשות) וביחוד עשו התקנה לצורך המקומות אשר רוב היהודים לא היו להם קרקעות וחשו לנעילת דלת בפני לויין (מר משה גאון בח"ג סי' ס"ה) ובטלו התקנה הקבועה בתלמוד להלכה. ואמר רב משה גאון שלמדו לעשות כן מחמסים ראשונים שעשו תקנה בכל דור ודור וסמכו אותן על כמה טעמים אשר אין אפשר לפרשם (ח"ג שם) אבל עיקר הטעם כמו שפירש בתחלה שראו שלפי שעתם ומקומם לא יכלו לעמוד בתקנה התלמוד, ואף זה היה טעם הראשונים בעקדם תקנת התלמוד כמו בתקנת מורדה ומהם ראו הבאים אחריהם ועשו כמוהם כמו בבטלם „כתובת בנין דכרין“ אף שזה תקנה קדומה מאד (כתובות נא:) ולמה? מפני שבטל הטעם אשר בעבורו עשו זאת התקנה, וכן אמר הגאון רב חנינאי בר יהודה: היום כמה שנים בטלה כתובת בנין דכרין בישיבתנו ולמה בטלה? ... דעיקר תקנתא כדי שיקפוץ ויתן לה והיום הלואי שיתן לבנו ככתו (ש"צ ח"ד ש"ד סי' י"ז), וכן כתב רב סהתיה גאון כיון שהטעם כדי שיקפוץ ויתן לבתו ככנו ועכשו נהגו ליתן יותר ויותר (רא"ש בתובת פ"ד סי' כ"ד). ובמה שיבוא נראה שעוד בתקנות אחרות שחדשו נגד תקנת התלמוד היה זה הטעם מנהיגם תמיד. אחרי תום הדור הזה מלאו חבל גאונים בפומבדיתא זה אחר זה עד תום המאה הששית. אשר גם מהם לא הגיע מאומה מתורתם. מספר אלה הגאונים השעה. והם: מר רב ישעיה הלוי בר רב אבא, מר רב יוסף בר מר רב שילא משלחי; מר רב כהנא בר מר חנינאי גאון, מר רב אביוטי, מר רב יוסף בר יהודה המפורסם בחסידותו, מר רב אברהם בר מר רב שרירא ועמו היה מר רב יוסף בר חייא גם כן גאון והיו שני ראשי ישיבה בזמן אחד, מר רב יצחק בר מר רב חנניה, ומר רב יוסף בר רב מרדכי ועמו תמה המאה הששית. וכבר אמרנו כי הדברים אשר שמענו מקורות חכמתם ומעשיהם אך כאין ואפס נחשבו, ולא נודע לנו דבר מיוחד מהקף פעולתם למוכת עמם ואשרו, אבל ידענו ממריכות וסכסוכים אשר היו בין הגאונים וראשי הגולה ולפעמים גם בין גאון לגאון, ואלה המחלוקות אשר התלהבו פעם אחר פעם היו

באחרונה

י"ג בענין גביית קנס בבבל ולשונה יפה ומסקנתו אף שאין גובין קנס בבבל ס"מ מצוין עליו שפייס את שכנגדו יסגדן אותו, ואמנם חמנתה לגבות קנס על דרך זה רב ציוק נהניו וכך דמי נהניו חכמים אחריו כסכואר בש"צ ח"ד סי' ב' וסי' י"ד ות"נ סי' ס' שסע מינה שר"צ גאון קדום לרב חנניה תהוא וא"כ איננו ר"ח בר משרשיה כי זה קדם הרבה לר"צ, וכת"ד ש"ג סי' מ"ב בענין מהם קנין לכתובת עומד ומייתו שם הלצת זשוקת דרב יהודאי ואפשר שהוא ר"ח דנן. ושם ש"ד סי' ס"ו וסי' י"ז בדיני כתובה וכתובה בנין דכרין כתב העמוד מיבא כרא"ש בכתובת פ"ד סי' כ"ד ובמרדכי שם סי' קסד וזאת התשובה כשם ר"ח בר יהודה שם ח"ת פ"ז סי' י"ח י"ט בדיני קיום שפירות ושטר מוקדם ומאוחר ואין הכרע לאיזה ר"ח הן סוף דבר בכל התשובות המיוחדות לרב חנניה סתם אין להכריע בבירור אף באחת שהיא סרב חנניה בן משרשיה. (דו"ד ה"ד)

באחרונה לנוק גדול לכבוד הישיבות ונוק להרמת התורה ולקיומה כי רבים מן החכמים גם מן העם היה להם עקרי הגאונים וקשיות הנהגתם לזרז ולמורת רוח ויזרו בבעם מאחריהם.

הנה ביש רב מלכא נפלה מריבה בינו ובין רב נמרונאי בר זבינאי נשיא, שהגאון נתן עיניו בזכאי בן אחונאי לעשותו נשיא ותהי יד הגאון מסורא רב אחונאי (או חנינאי) עמו בדבר הזה, ושניהם אחדו כחותיהם להעביר את רב נמרונאי ממשרת נשיאותו ולהעמיד במקומו את זכאי בן אחונאי וחפצם בידם הצליח רב נמרונאי נגרש ממשרתו והוא נצייב על העלכון הזה עזב את כבל וישב לו בארץ ישראל¹²). מסכת המחלקת לא הוגד לנו דבר. ואולי סבת הרבר היא זאת. לפי מה שגראה מתוך דברי רב שרירא גאון באגרתו היה רב נמרונאי מן החכמים, וראש גלות חכם בתורה לא היה רצוי להם. בזמן לא כביר אחרי כן כשבת רב חנינאי בר רב אברהם הכתן על כסא ראש הישיבה בפומבדיתא העבירו ראש הגולה מגדולתו ומנה תחתיו את רב הינא הלוי: ומעשה כזה לא ישוער בלתי אם אחרי מחלקת, ולא לבר בין הגאון וראש הגולה כי אם גם בין הגאון אשר העבירוהו ובין הגאון אשר נתמנה תחתיו. גם אחרי מית רב אביומי לא כלו המינוי של הגאון אשר יעמוד תחתיו בלי מחלקת. כי בעת ההיא היה היותר נכון וכשר להיות ממלא מקומו חכם אחד מאד נעלה בתורתו ושמו סר רב אהרן, זה האיש היה אב בית דין אצל רב אביומי ולפי משפט הצדק והמנהג היה לו משפט הקרימה לכל החכמים, ובכל זאת לא הוקם על ולא נבחר להיות ראש ישיבה כי אם נשאו את רב יוסף בר יהודה, ומי היה רב יוסף הזה ומה חכמתו? זאת נדע מעדות פיו, הלא הוא מעיד על עצמו כי קטן הוא ודל בחכמת התורה ויהי מצמצער על אשר שבח גרסת ילדותו, וכל זה לא עצום מלמנותו ראש לחכמים הגדולים ומזובים אמנו ולדחות את רב אהרן מפניו אשר קטנו עבה ממתני. ולא ראו כי רעה נגר פניהם בהקמינה איפת הדעת ובנשואם פנים בתורה. ואמנם מה ראו על ככה כי בחרו ברב יוסף? יען כי רב יוסף מאד נעלה בחסידות והיה מבעלי הסוד. הוא התברך בלבבו לאמר כי אליהו יתגלה אליו לפרקים. וזה היתרון המסופק עמד לו כי עלה לגדולה. לא שמענו כי היה בישיבה אף אחד אשר הניע ראש אחרי השניון המדומה הזה אבל שמענו כי חכמי הישיבה האמינו בו ובדבריו אף כי לא ראו את אליהו בעיניהם. ורושם רע וזר הוא לזמן ההוא. ואנו רואים מזה כי לא יתרון הכשיר חכמה היה הסודה לבחירת ראשי ישיבה כי אם בהיותם אחוים בסבך אמונות מפליות היתה אחיות עיני ההמון הכלי אשר ינטל וינשא לתור המעלה. ואמנם זה הרוח אשר משל בישיבה היה לרוח בער ולרוח משחית כל השכלה אשר מרו ועצבו את רוח האמת. כי אם חכמי הישיבה וראשיה אוהבים הדרשיה במופלא ומעריצים ומקרישים חכמת הסוד הנקראת קבלה ומאמינים לכל דבר אשר יאמר להם אף אם השכל אינו סובל אותו, והדעת בזה לענה לו, אם כה וכה נאחזים באמונות ודעות המבלבלות את הנפש, אין פלא אם נראה כי זאת חכמת הסוד הולידה והצמיחה ספרים למכביר ולא נפלאות ולא רחוקה היא אם נאמר כי הימים ההם ימי בכורי ספרי קבלה היותר קדמונים אשר קצתם ארץ בכל היא הורתם. ונראים הדברים כי ספר היכלות הורה והגה איש בכלי ודומים על זה קצת מקומות בספר¹³). גם אותיות

דרכי

12) מפני שבאגרת הרש"י כתוב, למערכת חשב נרצק שהכותב על קירואן-ואן זת הכיר וקריב יותר שכוון על א"י שנקרא מערבא.

13) אין לך דבר קשה יותר מלמצא מחברו וארצו של איות ספר הנקרא על שם אחיים כי מחבר כזה נשמר להספיד סודו שלא יגלה ויזנף אך בכ"ז לפעמים יגלה סודו מבלי רצות. בחינולות רבתי הנדפס בב"מ (ד"ר ח"ד)

דרכי עקיבה הנקרא גם אלפ"א ביה"א דר"ע ארץ בכל הורונו גם יולרתי. רוח מדרש הבבליים עליו חופפת, התלמיד הבבלי היה מקורו ממנו שאב מספר רב מדרש אנדותיו. ובנוסחא השנית אשר יש לנו מהמדרש הזה (ביה"מ ח"ג צד 10) מדבר מראשי ישיבות גאון יעקב ומתורתם, וזה רמז ברור כי יצאו הדברים מפי דורש בבלי. ואולי המדרשים האלה בני זמנו של רב יוסף הגאון החסיד שהוכרנו. גם אחרי כן בימי הגאון מר רב אברהם בן רב שרירא היה ריב בעד ראשות הגולה, ויחצו העם לשתי מחנות, המחנה האחת היתה אחרי איש אשר שמו דניאל מרע ראשי הגולה, והמחנה השנית היתה אחרי דוד בן יהודה אשר גם הוא היה מבני ראשי הגולה, וכאשר מאז התערבות במריבות בעד ראשות הגולה היה לה אחרית רעה לישיבה, כן גם הפעם היתה פגיעתם במחלקת רעה. קצית העם הנמשכים אחרי דניאל לא חפצו בהגאון מר רב אברהם אשר נאמנה רוחו את דוד בן יהודה ויבחרו להם איש אשר היתה ירו עמם את מר רב יוסף בר חייא. אלה ואלה עמדו על דעתם. ואם אמנם כי היתה המחלקת רעה לישיבה, הנה הפשרה אשר התפרשו שתי הכתות עוד רעה ממנה, כי עשו פשרה ששניהם רב אברהם ורב יוסף יהיו ראשי ישיבה, ויהיו או בפומבדיתא בישיבה תחת ראש אחד שני ראשים, או נאמר תחת ראש אחד שני עבדים לאדוניהם שתי הכתות. אך מחמת השררה בהו עיני שניהם מראית כי מעמד כזה יכול להיות למארה לבית ישראל, ואין אחד מהם מש ממקומו עד כי נפקחו עיני העם וראו כי במעמדים כאלה אך רעה נגד פניהם, ויהי העם כמתאוננים על הדבר, ולכבוד רב יוסף יאמר כי הוא היה האיש אשר בעבור השלום מאס בשררה משך ירו מהגאונות. גם אחרי זה כאשר נסמך מר רב יצחק בר רב חנניה ויהי ראש ישיבה על פי הנשיא דוד בן הונא. (או יהודה), לא נעשתה הסמכה הגולה על פי היושר כי היה או מר רב יוסף בן רב מרדכי דין בישיבה אשר לפי משפט הצדק יאתה לו הראשות. ורב יצחק עצמו הבין והכיר כי נבלה נעשתה לרב יוסף עד כי ראה שחובתו לפייסו אך פויס היה רק בדברים אבל לא עזב את הראשות אשר היתה ראוייה לרב יוסף. וכי אין זה כהסגת גבול רעהו? כן בכל אלה הדורות והשנים לא פסקו המחלוקות וכאשר משרת נשיאות היתה ענין למריבה תמיד אף כן היתה למשרת הגאונות. דרכיה לא היו עוד דרכי נועם ונתיבותיה לא היו שלום. הקנאה ובקשת השררה והכבוד ואולי גם הבצע הנמאם הם היו המושלים בס, אבל מתקף מעשים גדולים אין קול ואין קשב הגיע אלינו ומפעלות גדולות בתורה או במדעים בדורות האלה יחשו דברי ימיהם.

פרק רביעי

מר רב יהודאי ב"ר נחמן, עד סוף המאה הששית

כמה מראות חשובות פגשנו בדרך דברי ימי הגאונים עד כה ולא אחת ולא שתיים ראינו כי לא בכל עת היו גאוני פומבדיתא האנשים אשר כבדו את מקומם. אבל

שער יעללינק בסבואו צד XXIII—XX ואף שאין זה אלא רמז קל סגוף הוא לרמזים אחרים ברורים כפי פ"ב סדר עיני תורה: משניות מדרש הלכות ואגדות ופ"ת רון הלכות איסור והיתר ושם פ"א פ"ר ש"ן הלכות איסור והיתר ונראה שכונן כאן הכותב על הלכות קטנות וגדולות של הבבלים שבא"י לא מצאנו כאלה ובפ"ח מזכיר ראשי כליות, ומצאנו בו קצת לשונות אשר לקח מתנ"ח הבבלית כמו פ"ד ופ"ה נשפך כקיתון, פ"ו הכרוז יוצא, פ"ח תשש כחם, ואחרים. זה הספר נקדש קדש והשתמש בו רבים ע"י צונץ ג. ש. צד 167. והבינותו מובנת כמצאנו ממנו כמה נוסחאות. ובסדרי הפלות הקדסונים לקחו ממנו סממנים ארוכים ע"י בסדר רע"ג. אך יש כן הגאונים האחרונים שלא רצו בו ואמרו שיהי הלכך כמו רב שמיאל בן חפני ע"י השו"ב הגאונים ד' ליק ס"י צ"ס ומבואר שהיו עוד אחרים כיוצא בו. (ד"ר הר"ר)

אבל כמו כן ראינו כי תמיד נמצאו בין חכמי הישיבה גדולי אנשי שט אף כי לא היו מראשיה. הן מקורות הישיבה בפומבדיתא ומאורעותיה בכל ימי משך המא הששית אשר העברו לפנינו, ראינו כי לא יתרון הכשר החכם היה המדה לבחירת ראש ישיבה, ולפעמים נבחר אחד לראש אף אם היו גדולים ופזוים ממנו בישיבה. מזה נובל לשפוט כי לא יערך גודל חכמת הישיבה או פתיחותה לפי חכמת הראש העומד עליה. ועל כן אם קרה לפעמים באחת מן הישיבות שקראו איש ממרחק ועשוהו ראש לא נחייט בעבור זה כי לא מצאו בקרב הישיבה איש הראוי והכשר להעלותו כולי מפנייה אחרת נבחר הוא ולא אחר. נם בתחלת המאה הששית ברביעית הראשונה אחרי מיה רב אחא (או רב אדא) גאון בסורא, התאמץ שלמה ראש הגולה לעבור על המנהג אשר נהגו כאז שלא לסנות ראש ישיבה כי אם מחכמי הישיבה בסורא וקרא אה מר רב יהודאי בן רב נחמן אחר מתכמי ישיבת פומבדיתא וישימתו לראש בסורא. אחי רב דודאי אשר היה גאון בפומבדיתא, אם נהבונג בכל הכבוד אשר כבדוהו הגאונים אשר באו אחריו שקראוהו נהורא עלמא קדוש ומהר (ח"ג סי' מ"ו), ועשי כל מוצא פיהו להם לחק ותקנותיו למסמרות נמועים (שם סי' ו' וסי' ע"ה), והעיד רב שרירא גאון כי כל הגאונים אשר היו אחריו אמרו: אין לנו לעשות מה שנמנע רב יהודאי לעשות (תשו' הגאונים ד' ליק סי' מ"ד), ונתבונן זה נגד זה בתשיבות אשר נתקיימו ממנו אשר בכלן אין דבר מיוחד אשר יפליאנו בתורתו מגאונים אחרים, נשפוט כי אשר הגדילוהו ורוממוהו על כל הגאונים לא חכמתו לבדה עשתה זאת כי אם מעלות רמות נוספות על החכמה ואולי מעלת חסידות כי היא הכריעה את החכמה כמאונים בימים ההם. ועל כן נבין מה זה אשר ראש הגולה מלאו לבו לעבור על מנהג הישיבה, ואין איש פוצה פיהו נגדו. רב יהודאי היה מאור עינים ולפי הגראה כבר היה מאור עינים בעת אשר נעשה ראש ישיבה ומה נהמה כי לא היה איש מדבר נגד בחירתו. הלא היתה נגד משפט התלמוד והלכותיו, כי לפי שורת הדין, סומא בשתי עיניו פסול לרון אף כי להיות ראש בסנהדרין (גרה מ"ט). והישיבה הלא מראש בקשה להרמית לסנהדרין גדולה וקטנד שבימי קדם בארץ ישראל כאשר אנו רואים ממה שקבעו מספר שבעים ושלושים אין זאת כי אם שמעלותיו כפרו על מומו אף לעבור על דין התלמוד⁽¹⁾ תשובותיו לרוב קצרות מאד. לפעמים במלה אחת או שתיים יכליל תשובתו וחדל לתת טעם או ראייה לפסק הוראתו, ואינו מדבר כמורה המטעים דבריו כי אם כמחוקק הגוור גזרה ברב נחו ועצמת יכלתו. רק בעת אשר השואל רומז על המקור ושאל מה מובנו או אם ענין תשובתו הוא הכרעת הלכה, או אם נשאל לפרש לשואליו איזה ענין בתלמוד בהעלם מהם כונתו, או מובן מעצמו כי הכריחו ענינו להזכיר את המקור והדבר המתפרש ממנו⁽²⁾. אבל על כל אופן היה דרכו דרך קצרה. אף לפעמים הכן תשובותיו פירושים

(1) בש"ע ח"ה ש"ו סי' י"א כתב רב נחשון וי"ל מותר לכתתה הדינים דין סומא בל עינו אם היו חכם ונכון ורכים צדיקים לו. וי"ל כי ר"ל קבע הלכה זו סמוך על המאורע ששש את רב יהודאי לר"י אם שהיה מאור עינים, אף שאין לזה ראייה מן הנ"מ ואדרבה סמנה סתירתו.

(2) בש"ע נמצאו ממנו י"ג תשובות בח"א ש"ד סי' י"ג ישראל שיש לו קרובים סומיים מאי להברות? ואשר לא מתקני. מנדה מאי להברות? ולא שש. שם סי' ס"ה ד' עבר שומה וקמן מאי להסבילן? ואמר בנר ובס' האסכול ח"ב צד 126 מובאת תשובה זו כמעות. שם סי' י"ב מאי למול ע"נ עמר? ואמר שמיר דמי. עוד שם, בענין פרוס משיב ע"פ סברה. ח"ד ש"ב סי' ב"א הלכה פסוקה בענין רביה. ש"ג סי' ס"ו תשובה ש"ר סי' ש"ח וסי' ע"י. בתשובה ד' קונספנטינא חסם תשובות קצרות מאד כדרכו ושלש בהכרעת הלכה. האקרות יש ס"ו קצרות דונסת אותן; שהוכרנו שכל התשובה אינה אלא כי או ג' סלות, ה' סתן בקביעות (ח"ד ח"ד) 26

פירושים במקרא ובמשנה ובתלמוד ומהם נראה כי מצבו דרך הקדמונים בעלי המדרשים³. אך במקומות אחדים נמצאהו רומז על דברי גאונים שקדמוהו ומוזכרים גם בשמ"א⁴. ואמנם אחת היא אשר הבדילתהו לטובה מכל הגאונים הראשונים ראשי הישיבות כי הוא היה ביניהם הראשון אשר חבר ספר הלכות ונקרא הספר על שמו.

הנה כבר הראנו לרעת למעלה כי אחד מן החכמים אשר בא ממצרים ורב שמעון מקיירא שמו חבר ספר הלכות גדולות וזמן חיבורו היה בשנת ארבעת אלפים תק"א. יספר לנו רב אברהם בן דוד הספרדי בספר הקבלה כי זה הספר היה לרב יהודאי גאון ענין לענות בו, ורב יהודאי הוזה חבר ספר הלכות פסוקות גם הוא אשר מהלכות גדולות קבצן. ובאמת כבר בימי הגאונים נזכרו אלה ההלכות הפסוקות. האחד היה מר רב חנניה גאון שהביאן בתשובתו בשם מחברן ר"י גאון (ש"צ ח"ד ש"ג סי' מ"ב). והענין שהביא מהלכות פסוקות ישנו לפנינו בהלכות גדולות שלנו (ד' ויוען פ"ב ע"א). ורב שרירא טוביר בתשובה הלכה קטועה מהלכות גדולות (שם ח"ה ש"ו סי' כ"ו) והיא נמצאה בה"ג שלנו בלשונה ממש (הל' עדות פ"ה ע"ב). והגאון הוזה יזכיר לפעמים הלכות סתם (תשה"ג ליק סי' ג'ה) כיוון של הנאמר בה"ג שלנו (ה' קדוש י"ג ע"ד). והנה כל זה לנו לאות כי הלכות פסוקות על רב יהודאי מצאו מקומם בהלכות גדולות שלנו. ונשאל רב שרירא גאון בענין קדוש קמן אם יש לזון כרב סעדיה גאון בספר השמירה אשר חשש לקדושי קמן אחרי שבהלכות גדולות ובהלכות של מר יהודאי גאון כתוב קמן שקדש אין קדושי קדושין והשיב: כן אנו נמנא כמו שמפורש בהלכות של מר יהודאי גאון (ש"צ ח"א ש"ג סי' י"א). ומענין דבריו האלה יש ללמוד בהשקפה ראשונה שני דברים: האחד כי הלכות גדולות לבד והלכות רב יהודאי לבד. והשני סמה שהזכיר הלכות גדולות קודם הלכות רב יהודאי נשמע כי ה"ג קדמו להלכות רב יהודאי בזמן. גם לפני רב האי היו שני מיני הלכות האלה. הלכות גדולות אשר יחסן בפירושו לרב שמעון מקיירא והלכות של רב יהודאי גאון. שכן נשאל על דבר הלכה אחת אשר מצאה השואלים בהלכות גדולות. ואמנם מצאו בהלכותיו של רב יהודאי הפוכה והיו מסתפקים ושואלים על איוו משתי ההצעות הסותרות זו את זו יש להם לסמוך. והם לעצמם ולפ" דעתם חשבו שיש מעות בהלכותיו של רב יהודאי ומבלי רצות לסמוך על עצמם באו ושאלו את רב האי גאון. וזאת היתה תשובתו: הכין חזינא דאשכחתון בהלכות הרב יהודאי וזכר אדוננו לברכה לאו מעות סופר הוא אלא אמירא משמיה ומשמא דרבנותא

אחרונא

הלכה והנשארות פירושים במקרא משנת תלמוד ומדרש וע"י בהערה 3. ובשערי השוכה נמצאו כ' תשובות ותן כבר טובאות בקובצים שתבננו.

(3) פירושו ע"י בש"צ ח"ה ש"ו סי' ל"ב פי' במשנה אל תעש עצרך כעורכי היינים. ושנויה גם בתשובות ד' ליק סי' מ"ח. והביא עוד שם על שנשאל אם רחב מו' עממים ופשים בטומא דלא וע"י ה"ג דף ע' ע"ד. עוד שם שאילו מן קמיה פי' דהדין פסוקא מי עלת לשמים וכו'. עוד שם סאי צנים ופחים, אך התשובה מקולקלת ואין לבא עד הכניחה בשום פנים. ונ"ל שכך נוסחה עם תיקונה ופירושה: מאי צנים פחים ואמר פי' תרי דא ותסדנא [קרייתא ותסדנא] פי' קר ותום כלומר שאין פחים מלי פה ומוקש. טוב אמר (פי' צר אמר נתאון והוא ענין בפ"ע) רהמנא (והסדנא טוב אמר רהמנא ד' מלות אלה מ"ס) ומתניתין כי הא לא בקא בר יומא בנרסא קאמרינן. עוד שם סאי שלא נשק יעקב ליוסף ואמר דתות קרי ק"ש ולא מסק.

(4) בתשובות הנ"ל סי' הנ"ל שאלו מקמיה יש קדוש שלא במקום סעודה כרב ור"י או אין קדוש וכו' כשמואל ואמר אמור רבנן הלכה כשמואל והך רבנן" מחיי על גאונים שקדמו לו. וע"י תוס' פחים (ק) ד"ה י"ד, ועמדו על הדבר וכן בריף הרא"ש ופרכי ולא הביאו ראיה מרב יהודאי. והנה ענין זה טובא גם כה"ג (י"ג ע"ד) בזה"ל הכי אמר גאון דהלכה כמעשה דרב הונא. כלומר דר"ה עשה מעשה כשמואל. ואיכא למשמע מניה תרתי חדא דמעטא דגאון דפסיק הלכתא כשמואל אע"ג דהלכה כרב באיסורי כ"ש דר"י קאי בשו"תה מ"ס כאן הלכתא כשמואל משום דר"ח עביד מעשה כותיה ומעשה רב. ותו משמע מניה דמא דקאמר אמור רבנן כוננו על איות גאון שקדמו. ועוד מביא באותה התשובה פירושו ממר רב דימי וטר רב מארי בריה.

אחרינא נמי יסודי עולם . . . ורב שמעון כצדויא (צ"ל כירוא והיא קירא) התקן הלכות גדולות לא קא אשמיהון דרב יהודאי ודהנך רבותא. והנה למרנו מזה שהלכות גדולות של רב שמעון לבד והלכות של רב יהודאי לבד ואחרי שאותה ההלכה אשר עליה דנו נמצאת גם בהלכות גדולות שלנו (ד' ווען כ"ה ע"ב) ושניה לפי ההצעה של הלכות רב יהודאי, הלא מבואר באמת ובכבוד כי רה"ג נמשך אחר הלכותיו של רב יהודאי, וכמו כן מבואר שהלכות גדולות שלנו ננסח לפי הצעת ר"י ובהיפוך מהצעתו של ר"ש מקירא⁽⁵⁾, ובהשוואה אחרת מרב האי גאון (עי' ס' המכריע סי' ל"ז) מצאנו כתוב: חבית שיש בתוכה משקין . . . ונפל לתוכה עכבר או שרץ שיעורו אחד מאלף ואין אני יודעין מאין נסח רב שמעון הדברים הללו. ואמנם כנוסח הזה מצאנו בהלכות גדולות (צ"ע ד"ד) ככתבו וכלשונו. מכל זה נודע לנו מצב הדבר בימי הגאונים, ומבואר למעלה על כל ספק כי בימיחם היו שני חבורים מהלכות והיו הלכות גדולות לבד והלכות רב יהודאי לבד, ובעל הלכות גדולות שלהם היה רב שמעון מקירא ושני אלה החבורים הנפרדים נמצאו בידי רש"ג ורב האי בנו. וראינו גם זאת כי היו שני החבורים חלוקים קצת בדעות, ומצאנו גם כן כי רוב דברי זה ודברי זה עלו בהלכות גדולות שלנו, ואמנם במקום שהם חלוקים הולך ספר הלכות גדולות שלנו בשפת הלכותיו של רב יהודאי גאון.

אמנם עוד בכמה דורות בימי הרבנים אשר היו אחרי הגאונים היה מצב הדברים עוד כמו לפנינו בזמן הגאונים שהיו אלה שני הספרים נפרדים ביד החכמים המורים. ובעבור זה נהיה הדבר כי לפעמים המה מרברים מהלכות גדולות של רב שמעון מקירא ולפעמים מהלכות גדולות של רב יהודאי גאון. ואולם ברור גם כן כי לפי הרו"ב, כל הדברים שהעתיקו מזה או מזה נמצאו בהלכות גדולות שלנו. הראשון אשר נזכיר פה הוא הרב רבי יצחק אלפסי בהלכותיו. זה הרב סמך מאד על הלכות גדולות, ומביא בהרבה מקומות דברים בשמו והביא לפעמים גם דברים מהלכות פסוקות, אכן בלי הזכרת שם מחברן. כל אלה ההעתיקות בין מן הגדולות ובין מן הפסוקות נמצאו בהלכות גדולות שלנו⁽⁶⁾. גם לפעמים מעתיק האלפסי הלכות סתם בלי שם לווי, וקצת מאלה ההעתיקות אין להן זכרון בהלכות גדולות שלנו⁽⁷⁾. אמנם אם נבינה בספרים אשר בידנו מן כמה רבנים ראשונים אחרים נמצא כי יש מהם אשר יחסו ספר הלכות גדולות לרב שמעון מקירא ויש מהם אשר יחסיהו לרב יהודאי גאון, ויש

(5) תשובה הזאת פי' רש"ל רפ"ט במכתבו הנדפס בפתיחת השו"ת נאונים קדמונים דף י"ב ע"א וז"ל שמש"כ ר"ש לא קא אשמיהון דמר ר"י ודהנך רבותא (כו) וכיון דאשבת דהויגן בתא מלתא וכו' סעה בתמי ולא אסקא לשמעתתא לפעמא) אין פי' ר"ש לא היה עומד על כונת ר"י בספרו ומהו היה משמט שר"י הבר ספרו קודם ר"ש ואין זה כן באמת כי ר"ש בה"ג קדם לר"י עכ"ל. אך נרעך במכתב חדש של פראנקל 1858 דף 220 מפרש כמלקא דעתא של רש"ל וכתב שר"ש היה מאוחר לר"י ולא קא אשמיהון פי' לא הבין מעטות דר"י שקדמרו. אבל תוסת דמצד הלשון ודאי אפשר לפרש כפי' של רש"ל. ומוכרה לפרש כן. כי שער דברי גאון כך הם. שרב האי אומר שר"ש סעה בדברי הגמ' ולא אסקא שמעתא אפעמא דיקר' הפעם סתמי ברייתא דהספוגין והוא סבר דלא קיימא משים דהויגן בה וזה היה סעותו אבל לא דאעה בדברי רב יהודאי. ומעתה ר"י הוא דשבש דברי ר"ש ולא בהפך. תרג' לך שכן תיא דאילו לדברי גרעין, שה"ג שלנו הוא של ר"ש המאוחר אי"כ מן הדקן היה ראוי שתתייה נוסחתיי כשימט ר"ש ותרי הנוסחא בה"ג שלנו בשפת ר' יהודאי אמתיה!

(6) ר"ף ה' תפילין בענין ברכת תפילין, ויחוינא בתא מלתא סעותא בת"ג' וכיון על כיש"כ בה"ג שלנו (ל"ז ע"ב) ובה' ציצית והכי אמר בה"ג בענין כלי קופסא וכ"ה בשלנו (ל"ח ע"א) שבת פ"ט אשכחן בה"ג כתיבי והוא בשלנו (כ' ע"ד) ושם פ"ב בענין סחיטת עגבים: וכן מצינו בעל ה"פ שכתבה בי"ם ולא כתבה בשבת. וכ"ה בשלנו. וכן בכל העתקותיו.

(7) בשבת פ"ז ואמר בעל הלכות אשבייה דרב צמח גאון ופ"ב' ופס"ב ב"ה משייה דר"צ בר פלטיי יפוש פ"ב' וכן אמר ב"ה משייה דרב צמח כל אלה ליתנייהו בת"ג שלנו. אך יתר הדברים שהעתיק מבעל הלכות ישנם בשלנו.

יש אשר יזכירוהו פעם על שם האחד ופעם על שם השני. רבנו שלמה יצחקי מיחס לרב יהודאי (ברכות מב.) וכמוהו נכדו הרשב"ם (פסחים קמז) וכן בעלי התוספות ועוד רבים מגדולי המחברים קראוהו על שם רב יהודאי. ואולם כנגד זה מצאנו כי הרבה מן המחברים הראשונים יחסו את ספר הלכות גדולות לרב שמעון מקיירא⁸). והרב רבי משה בן נחמן אשר הוא אחד מהם (פסחים פ' ע"פ ור"ה פ"ג) מביא גם הלכות פסוקות (ס"ה פ"ג). והרב רבי אברהם בן יצחק אב"ד מנרבונא בעל ספר האשכול השתמש הרבה בהלכות גדולות אך לרוב לא קראו בשם הלוי "גדולות" כי אם הלכות סתם, ולפעמים מביא דברים על שם "פסקא" אשר בלי ספק מכוון על הלכות פסוקות. ומן ההעקיק נראה כי היו בידו שני ספרים מזכונים בשם הלכות אשר העתיק משניהם, ומביא לפעמים דברים הסותרים זה את זה והכל על שם בעל הלכות. במקומות אחרים מביא הלכותיו של ר' יהודאי (ח"ב צד 10 וצד 67) אבל את שם ר"ש אינו מזכיר. ופעם אחת מצאנו בו: וכתב רב יהודאי בפסקות שלו ואין זה מכוון על בה"ג כי אם על השוכות אשר אולי מפני קצורם קראם פסקות ובאמת הדיון שהביא לא נמצא בה"ג שלנו. ואמנם מה שהביא בשם בעל הלכות נמצא הכל בה"ג שלנו. רק שנים או שלשה דברים יוצאים מן הכלל⁹). מכל זה יוצא לנו ברור כי היו שתי נוסחאות מה"ג בידי הרבנים הראשונים כמו שהיו בידי הגאונים האחרונים. ועל כן מי שקרא ה"ג על שם רב שמעון לא משתבש כי כוונתו על הנוסחא מה"ג אשר תקן ר"ש מקיירא כאשר הודיענו רב האי גאון וגם מי שקרא ה"ג על שם רב יהודאי גם כן לא משתבש כי באמת היה רב יהודאי גאון מתקן בהחבה או בהגבלה את ה"ג של ר"ש מקיירא ומה הלכות פסוקות על יסוד הלכותיו של ר"ש כאשר אמר הראב"ד וזה החבור הוא מה שקראו האחרונים ה"ג של רב יהודאי. ואולם לא יעלה על הדעת להכחיד אמרי הראב"ד ולאמר כי הוא להפך שרב יהודאי חבר הלכות גדולות ויותר ממאה שנה אחר זה חי ר"ש קיירא והוא סדר הלכותיו של רב יהודאי ותקנו והרחיבו והוסיף עליהן כאשר שער זולתנו (גרעץ מ"ח פראנקל הנ"ל). יען כי הראיות אשר עליהן נוסדה השערה זאת רעועות וכנש ב בהן אך רוח בקרת קלה וצחה לא תוכלנה לעמוד מפניה, ואמנם חוץ מזה תגלה ותראה לעינינו ראייה חזקה ככרזל על הפוכה. הנה מה הן הראיות העקירות? האחת היא מרב"י רב האי גאון אשר אמר: "ור"ש דתקן הלכות גדולות לא קם אטעמיהון דרב יהודאי ודהנך רבותא" ולשון זה יוכיח שרוצה לאמר שר"ש אשר עמד אחרי רב יהודאי לא הבין דבריהם וטעמם. ומה הוכחה היא זו וכי אין הלשון הזה סובל להתפרש להפך שהקורם לא ידע ולא חשב

סברת

8) ע"י ביד בלאבי בכללי ה"ג שהביא כל הדעות עם המראה מקומות ואין צורך לשנות פה מה שהאר"ך בוח ביד בלאבי ויש לנו להוסיף עוד מתוך ספרי ראשונים אך להבליטנו יתיה זה למותר.

9) במבוא ספר האשכול העיר המז"ל ומפרשו על היחוס שבין המחבר ובה"ג שנתקנו בו דברים על ה"ג והלכות פסוקות ואינם בשלנו. וכתב בצד XIX במקום שמוכר בעל הל' פסוקות הוא ר"י גאון עכ"ל ואמנם הדבור, הלכות פסוקות לא נמצא בכל הספר. וכן הדבור, הל' גדולות לא נמצא כלל ה' פעמים אבל קרוב למאה פעמים בעל הלכות סתם. והרב "פסקא" ששערנו שהוא ה"ג לא נמצא רק פעמים אחדות ולא יעלו על עשר. רק פ"א (ח"ב צד 10) כתוב ואשכחן לרב יהודאי שכתב בהלכותיו. ומה תראה שמכאן אין יסוד לכללי שם: במקום שמוכר ה"ג היא ר"י גאון ובמקום שכתב ה"ג הוא ר"ש מקיירא. ומה מיבס של רובא דרובא מהמקומות שכתב בעל הלכות סתם? דקדקתי בכל העתקותיו של האשכול ומצאתי שלפעמים מעתיק דבריו בה"ג בלשונם ולפעמים לפי משמעותם ולפעמים יבורר כי כלם הם בשלנו חוץ מד' מקומות. בה' נפילת ידים ח"א צד 40 בענין בעשה אלפס כתב בשם ב"ה הלכה כר"ל ובשלנו פ"ו מברכות ספק כר' יוחנן. ח"ג צד 15 מביא בשם ב"ה מוקצת כ"ש מותר כ"ש וכשם פסוקות דאמר ובשלנו מתיר ונתנו פסוקות מנ? שם צד 27 וכתב ב"ה שאין הלכה כרבי"ה ולתא בשלנו. שם 108 וכתב בפסקא גוי שמכר בחמה וליתא בשלנו. וי"ש 28 הביא בב"ה שחם סימן א' גוי וכו' ומסיק ישנה לשחיפה מתחלה וע"ה ומוסיף והל' אינה לשחיפה אלא לבטוף וכו"ה בשלנו. ואין זה פתירה אלא דעוקריא כתב דבריו ה"ג גדולות העקריים וסתרם שאינו כן א"א ההלכה אינה לשחיפה אלא בסוף וכ"כ המפרש יש. וכיצא בזה שם ע"ש בפפרש.

סברת המאוחר והלא גם בתלמוד מצאנו לפעמים שהקודם לא העלה על דעתו סברת מ"י שבא אחריו? והוכרחנו לפרש כן כי איך יתכן שרב שמעון הוא המחבר האחרון והוא סדרו ותקנו אחרי זמן מרובה מזמנו של רב יהודאי וסדרו של ר"ש הזה המאוחר הוא הלכות גדולות שלנו הלא אם כן יהיה ראוי ונכון שכל נוסחאות ה"ג שלנו תהיינה על דעת ר"ש ולפי נוסחאות הלכותיו אשר תקן, ואנו רואין בנדרון שהביא רב האינן גאון כי הוא להפך שנוסחא שלפנינו היא הנוסחא של רב יהודאי שהיא נגודה של נוסחת רב שמעון? הראיה העיקרית השנית היא ממה שמצאנו בהלכות גדולות שלנו בכמה מקומות את רב יהודאי נזכר בשמו, והספר מדבר ממנו כמו מגוף שלישי אשר איננו המחבר ואיך יתכן זאת אם רב יהודאי הוא עצמו המחבר? ואילו המחבר הראשון היה ר"ש וקדם בזמן לרב יהודאי כדעת בעל ספר הקבלה, איך יתכן שרב שמעון הקדום יעתיק דברי רב יהודאי המאוחר על שמו? וגדולה מזאת הלא מצאנו בספר שלנו שמוזכרים בו הלכות ופסקים על שם גאונים מאוחרים הרבה לרב יהודאי⁽¹⁰⁾ ואיך יתכן לעשות את רב יהודאי למחבר ספר ה"ג אשר נמצאו בו שמות המאוחרים לו, אף כי שלא יתכן לאמר כי רב שמעון חברו אילו הוא עוד קדם לרב יהודאי? ועל כן טוב הדבר אם נאחר זמנו של רב שמעון ונאמר שבאמת רב שמעון חבר ה"ג שלנו וחיו אחר זמנם של הגאונים הנזכרים בו ובוהו הדבר על מקומו יבא בשלום. אמנם בראיות האלה נראה העלמת עין גלויה מדברי ימי הספרות העברית הקדמונית; כי באמת אין זה חדש תחת השמש הלא כמקרה הזה קרה מאז לכל הספרים הקדמונים התלמודיים והאגדיים כי לא נשארו על מכוונם כאשר יצאו מתחת יד מחבריהם. הן ראינו במשנת רבי, אשר לא יסופק בה שרבי חבר ותקן את המשנה (ביצה ב': ובכ"ט) ומצאנו בה דברים רבים האמורים על שמו ועוד אחרים האמורים על שם חכמים מאוחרים לרבי, הלבבבור זה נדחה רבי מנחלתו ואם נוציא קצת מבוהלים מבקרים עד קצה האחרון מן הכלל הלא הכל יקראו את שם רבי על חברו המשנה, ונאמר כי אלה הענינים הכוללים דברים האמורים בה על שמו כמנוף שלישי אינם כי אף הוספות מאוחרות וכמו כן בכל המדרשים הקדמונים אשר בידינו נמצא הוספות מוזמן מאוחר, ואין מספר לכל התוספות אשר נתוספו לתלמוד אחרי סיומו (לעיל ה"ג פי"ח ח"ד פ"ב), וכן נמצאו הוספות בשאלות דרב אחא משבכא (לעיל פ"ג), וכן יש הוספות בפרוש רש"י על התלמוד (עי' תולדות רש"י שלי צד 61) ובספר פרדם הגדול וספר איסור והיתר (כ"י) המיוחסים שניהם לרש"י הלא נראה כי מספר גדול מדברי סופרים אחרים המאוחרים נתערבו ובאו בהם, ועוד יותר נגלתה המראה הזאת בספר הישר מרבנו יעקב ב"ר מאיר הנקרא ר"ת וכמעט נוכל לאמר כי הרבות הוספות מאוחרות הוא המטבע לכל ספרי הקדמונים, ואמנם בכל זאת לא יגרע שם המחבר הראשון והעיקרי מנחלתו. ועתה למה זה לא נאמר כמו כן במצאנו בהלכות גדולות דברים אשר יסודם בחכמת חכמים מאוחרים כי הוספות מאוחרות הנה? ומה זה יציקנו לאמר כי בעבור זה כל החבור תולדתו מוזמן אחרוני הגאונים? ואמת הדבר כי אם נרד לעומק הדברים ונבחנו בעינים פקחות ובמשפט צדק ואמת נמצא כי אלה הענינים האמורים על שם רב יהודאי ושאר גאונים המאוחרים אם נסלקם מן הספר לא יזיק סלוקם מאימה להשחית

חבור

10) אקשי ליה רבנן למר יהודאי (יא ע"ד). ר"י כי תכין אמר (ל"ד ע"א) אמור רבנן מישום ר"י (פ"ד ע"ד) שאלתא דמר יהודאי (ע"ט ע"ג) משמיה דר"י (פ"ה ע"ג) מר יהודאי ח"א (ק"א ע"ג) ומר יהודאי גאון אמר (ס' ע"ד). מר רב הונא אלוף (י' ע"ג) מר אחא (י' ע"ד) מ"ר אחא' משיבחה (ס"ד ע"ב) רב שמואל (יא ע"א) רב פיאם (ס' ע"ג) רב מארי (כ"ב ע"א) מר אחינאי (ש"ס ע"ב) רב יהודה אלוף מנהר פקד (כ"ד ע"א) רב אחינאי (נ"ג ע"ד ק"ב ע"ב). רבנן סתם: לא שבקין רבנן (ס') אית רבנן (ש"ס ע"ד) אכר גאון (י"ג ע"ד) רבנן דכתיבתא (ל') ומפרשין רבנן (ל"ג ע"ד) אסקין רבנן בתראי (ס"ח ע"א) ומפרשין רבנן (פ"ה ע"א).

(ה"ד ח"ד)

חבור הספר וסדרו ותהי' להיפך כי הוספתם משחיתה את הסדר הנאה, ועוד זאת נאמר כי בבחינה שמות החכמים האחרים הנזכרים הלא ברובם אין הוכחה שחיו אחרי זמנו של רב יהודאי כי אם אפשר וקרוב מאד מאד שקדמוהו⁽¹¹⁾ ואמנם גם החכמים אשר נזכרו בספר ונדע בשמותם וידענו כי הם מאוחרים לא נמצא אוכרתם בכל הנוסחאות רק בקצתן ובקצתן חסרו אשר זה לנו האות י" דברים הם הוספות והיה הספר בנוסחאות שניות אשר בקצתן היו הוספות יותר מבקצתן⁽¹²⁾.

ואולם ענין הספר עצמו יבא ויעיד לנו על קדמיותו אם נביט בו בשום לב ובהבנת דבריו וענייניו, כי או יתברר לנו למעלה מכל ספק כי אין אפשר שחי המחבר בזמן מאוחר אחר זמנם של הגאונים הנזכרים, אבל מוכח מתוכו בכרור כי על כל פנים חי המחבר קודם החצי המאה הששית לאלף החמישי, הנה יעידת הספר הלכות גדולות והתכליתו הלא הן: לקבץ על יד פסקי הלכות להיות מקור נפתח להורות הלכה למעשה ולא לבד הלכות והוראות אשר בהלמוד יסודם והן ישנות כי אם גם חדשות אשר נתחדשו בישראל אחרי התלמוד עד זמנו של המחבר, כמו: תקנת מורדת שהקנו הגאונים הקדמונים (ה"ג נ"ב ע"ב) ותקנת זכרנו לחיים, כבוש כעסך, ובספר חיים (מ' ע"א) ועוד כמה הוראות מגאונים שקדמוהו. ואמנם יש הקנות גדולות אשר תקנו הגאונים אשר אין להם זכרון בספר. כמו התקנה אשר תקן מר רב הונא הלוי בישיבת פומבדיתא בהסכמת הגאון שבס רב אבהו הלוי שיהיו גובין לבעל חוב ולכתובת אשה ממטלטלי יתומים. ולמה לא הביאה? אין זאת כי אם מפני שמי שחבר את הלכות גדולות עדין לא ידע מוצא התקנה כי הגאונים שתקנה חיו בזמן מאוחר לבעל הלכות גדולות. ומעתה נשפוט בצדק אילו רב שמעון בעל הלכות היה חי בזמן מאוחר אחרי תום דורות הגאונים אשר נזכרים בהלכות גדולות ילפי זה יפול זמנו וזמן חבור ספרו סביב לחצי המאה השביעית לאלף החמישי (דעת גרעין) וחברו על יסוד הלכותיו של רב יהודאי גאון, למה לא הביא זאת התקנה של רב הונא ורב ביבוי כמו שהביא תקנות אחרות, כי בחצי המאה השביעית כבר היתה זאת התקנה בעולם? יכן מן הדיון היה לו להביא גם תקנותיו של מר רב צדוק גאון כמו מה שתקן בענין גביית קנסות כבבל, ושמשביעין על כפירת קרקעות, וכן הקנה בטול כתובת בנין דברין אשר גם היא אין לאחרה לתחלת המאה השביעית⁽¹³⁾, ועתה מבואר מזה ברור כי לא יעלה על הדעת שר"ש מקיירא חי בחצי המאה השביעית ואו חב"ד נמצאים יחד על פי הדברים והאמת האלה גלוי וידוע לנו כי בימי הגאונים היו נמצאים יחד

בעולם

(11) בהערת 10 תבאתי שמות הגאונים שבה"ג שלנו. והנתן רב אחא אשר שתא רב אחא גאון שתיה ראש ישיבה קודם רב יהודאי, אבל אין זה בעל השאלות כי הדברים שהביא בשמו י' ע"ד י"א ע"ב. אינם מן השאלות. רב מארי ורב שמואל קדמו לבת"ג ורב אחינאי שגרנו שתא מר רב חנא מן תקדמונים ונזכרים רב יהודה אלוף מנ"ח ורב חנא אלוף ואלה אפשר שקדמוהו כי הם היו מחבבי הישיבה ומי יודע מתי חיו, וסר רב פיאס ודאי מ"ס הוא ואולי צ"ל יוסף ויש רבי יוסף גאון שקדמו לרב יהודאי. ואולם מן התוספות בבירור הוא מה שזכרנו. בשם ר' חנינאי שזה היה תלמידו של רב יהודאי ומסלא מקוסט.

(12) כל מה שהביא הרי"ף דברים מבה"ג בשם רבינו זלתיא בת"ג שלנו. ובס"פ דפסחים בתב הרי"ף ובעל הלכות כתב. בשם רב כהן צדק וגרעין תעתיקו וגם זה ליתא בשלנו. וכ"כ כתבו תוס' והרא"ש בפסחים (סו). וגם זה ליתא בשלנו. והנה בהלכות גדולות של הראב"ד בס' הקבלה היות כתוב איות דבר בשם רב כהן צדק, ורצח תראב"ד לפשר הדבר שאפשר שבחן צדק זה היה רבו של ר"ש בעל הלכות ולא נאסמן. ומה מבואר שכל הדברים בה"ג משמו של רב צדק שהביא הרי"ף לא היו בה"ג של הראב"ד, שאילו היו למח לא הכווא, ומה תועלה לו בפשרתו חלא עדיין חקושיא עומדת סרוב צמת גאון אלא ודאי שזל לא הית בספרו וזה ראייה ברורה שכבר בימים תחמינו נוסחאות נוסחאות והיו בקצתם תוספות יותר מבקצתם, ומוכח שכל אלה אינם אלא הנחות שחוגגו ובואו לפנינו בספר.

(13) תקנתו זו הביאה מר רב חנניה גאון וכתב שנתקנת לפני כמת שנים ע"י ש"צ חד"ש ס' י"ו וכן הביא בשם רב כתייה גאון ע"י רא"ש כתובות פ"ד ס' כ"ד ובסדריו שם ס' קס"ב. ורב מהתיה חי בביביעית תראשונה של המתא ה'.

בעולם שני חבורים כוללים הלכות. האחר הוא הלכות גדולות, והוא היה נקרא על שם רב שמעון מקיירא. והשני הוא הלכותיו של רב יהודאי גאון. ומר חנניה גאון קרא את אלה בשם הלכות פסוקות. ואף כן עמדו הדברים עוד בימי הרבנים הראשונים. ששני אלה החבורים נמצאו בידיהם והשתמשו בהם, ובפרט נתפשו שניהם הרבה בספרד והיו בידי רבניהם וחכמיהם, ושם בספרד היה הדבר מפורסם כי עיקר הלכות גדולות נוסד על ידי רב שמעון מקיירא, ומקור הפרסום הזה היה קבלה מהגאונים (הראב"ד בס' הקבלה) ולפי הקבלה הזאת היה רב שמעון בן זמני של מר רב שמואל בן רב מארי אשר נעשה גאון בשנת ד"א תק"ח, וחבר את ספרו בשנת תק"א וליתרון ברור נתן סימן כי היה זה בשנת ח' לגדולת רב שמואל מורע אמימר. ואף אילו לא ידענו שספר הקבלה לא כתב רק מעשים מקובלים לא השערות דמיוניות או בדויות הלא מן הסימנים המובהקים אשר יתן נכיר כי אין אלה דברי חשב מחשבות כי אם דברי מי שמודיע קבלתו, זה הספר הלכות גדולות היה לרב יהודאי ענין לענות בו, וקבץ מסנו הלכותיו (ס' הקבלה). והנה כל זה קיימו וקבלו עליהם חכמי ספרד, ופרבנצה. כי הרב רבי זרחיה הלוי בספרו המאור כנה את הלכות גדולות של רב שמעון מקיירא בשם ראשונות (בעל המאור שבת פ"ב) וכן כנה הרמב"ן את ר"ש בעל הלכות ראשונות (שבת פ"ז סוכה ס"ב) ואלה הראשונות הן ההלכות גדולות שיחסן לר"ש (פסחים פ' ע"פ ר"ה פ"ג) והוא מזכיר גם הלכות פסוקות אצל ה"ג (מוכה פ"ג) ובלי ספק כוון על הלכותיו של רב יהודאי, ומכנה גם את רב שמעון בשם בעל הלכות סתם (מגלה פ"א) ועתה ברור הוא באין כל ספק שה"ג של ר"ש הן היו הראשונות, ורב יהודאי בדקן ותקנן בהוספה וגרעון ושנוי. ואחרי שאנו רואים כי כל מה שמוכח בשם הלכותיו של רב יהודאי נמצא הכל בהלכות גדולות שלנו, וכנגד זה יש דברים אשר הביאו הראשונים בשם הלכותיו של ר"ש אשר לא נמצאו בה"ג שלנו, ורוב הדברים המובאים מה"ג של ר"ש נמצאים בה"ג שלנו, מכואר מעתה שהלכות גדולות שלנו הוא מיסוד ר"ש מקיירא וכפי מה שנתקנו ונשתלמו על ידי רב יהודאי וכל זמן שהיו אלה ואלה ביד החכמים בחבורים נפרדים קראו את אלה הלכות גדולות ואת אלה הלכות פסוקות להבדילם זה מזה. אבל עיקר הדבר שהלכותיו של רבי יהודאי הן הלכות גדולות השלמות. ונאמר כי בכלל הלכות גדולות של ר"ש הן הלכות גדולות של ר"ש אשר הן הראשונות והיסוד לאחרונות, אבל סובן מעצמו שאין בכלל ה"ג של ר"ש הלכות גדולות של רב יהודאי. ועתה מכל מה שאמרנו יוצא לנו המשפט: כי רב שמעון יסד ספר הלכות גדולות בזמן קדום לרב יהודאי שבכל פתמותיו של ה"ג שבידינו אין גם דבר אחד ממה שתקנו והורו גאונים אשר חיו אחרי רב יהודאי מפני שבעל הספר לא ידע עזן מאותן התקנות. רב יהודאי אשר בא אחרי ר"ש מקיירא בדק וזקק וצרף את הראשונות ונתן שלמות להכנין והוא הלכות גדולות שלנו אך במשך הזמנים חלו בו ידי מגיהים ומתקנים ומסופים כאשר קרה לכל ספרי הקדמונים ובלי ספק היו ההגהות והתיקונים כתובים בגליונות והמעתיקים הכניסום לפנים.

לפי טבע ענין הספר שאב המחבר ממקור המשנה והברייתא והתלמוד הבבלי כי אלה הספרים היו לבבליים עיקר ההלכה ועליהם היו סומכים לכל דבר דוראה ובמעשה אשר יעשו. אבל על התלמוד הירושלמי – אף שהיה כתוב ומונה לפנייהם – לא השגירו במקום אשר איננו בהסכמה אחת עם הבבלי, ובמקום אשר הוא שוה ברעה עם הבבלי לא היו צריכים לו כי היה די להם במה שקבע הבבלי. אמנם בדבר

הסתום בתלמוד הבבלי ולא התעורר עליו, או גם אם התעורר עליו רק שלא נתפרש בו על נכון אבל מביאר הדבר היטב בתלמוד ירושלמי או לא נמנעו לשוב מן הירושלמי ולסמוך על מה שמפורש בו (שערי תשובה סי' ל"ט). וגם זה היה מנהגי של בעל ה"ג אף כי לרוב לא הביא דבריו רק מן הבבלי בכל זאת לא חדל לסמוך גם על הירושלמי (סיף פ"א מברכות). ובכמה מקומות מביא את התוספתא, ומוכיר מדרש דרב הושעיה רבה והוא בראשית רבה שלנו (ל' ע"ג ק"ו ע"א) וספרא דבי רב (ל"ה ע"ד) וספרי ומכילתא (ק"ו ע"א) והעתיק דברים ממגלת תענית (ל"ב) וממסכת דרך ארץ שלנו (מ"א ע"ג). ומביא דברים בשם רב אחא משיבא (ס"ד ע"ב). ובלי הזכרת שמו ושם הספר יעתיק את דברי השאלות בהרבה מקומות ולפעמים מלה במלה. ונראה מאד כי כל הדברים הנעתיקים מן השאלות לא היו כתובים בהלכות גדולות הראשונות של רב שמעון מקירא כי אם רב יהודאי גאון הוא שתקנם והגיהם והוסיפם אל תוך נוסחאתו כי רחוק הוא שרב שמעון אשר היה בן זמנו של רב אחא משבא ואולי היה זקן ממנו שהוא כבר ראה את השאלות. ובפרט שלפי השערתנו חבר רב אחא ספרו ארץ ישראל, ורב אחא על כל פנים לא עשה לארץ ישראל קודם שנת תק"ח ורב שמעון הלא חבר ספרו בשנת תק"א¹⁴ אמנם נמצא בה"ג לפעמים הלכות סתמית אשר דוגמתן נמצא בתשובות גאונים מאוחרים ולפעמים הן נאמרות ככתבן וכלשונו בתשובות הן, באלה לא נאמר כי הן הוספות ולקוחות מתשובות הגאונים, כי אם נאמר להפך שהדברים ההם לקוחים מה"ג ובהן מקורם ומשם שאבום אלה הגאונים וכתבום בתשובותיהם¹⁵). ולא נתמה על זה! הלא תכלית התשובות היא להודיע לשואלים את המעשה אשר יעשו ולקחו מאשר מצאו ולרוב אף לא העירו הגאונים על המקום אשר שאבו ממנו והלא לפעמים נשאלו על דברים המפורשים במשנה או בתלמוד והשיבו סתם בלי שיוכרו שכן כתוב בנמרא ועל כן גם כשפסקו על פי הלכות גדולות עשו כן ולא רמזו על מקורם אשר לקחו הפסק משם

עתה איך שיהיה ברור הוא כי רב יהודאי היה הראשון מראשי הישיבות אשר מלאי לבו לעשות ספר בהלכות ולהפיצו בישראל, ואולם אף כי מעתה נתפשטו ספרי הלכות, ספרו של רב שמעון מקירא ושאלות דרב אחא משבא והלכותיו של רב יהודאי גאון, והיו כתובים ומנוחים לפני כל המורים והלומדים הקרובים והרחוקים בכל זאת לא נחסר בעבור זה חק הישיבות וכמו לפנינו כן עוד עתה השאלות רבו ואתן באו הנדרות ברוחה, ולא הרים איש את ידו ואת רגלו מכלעדי שתי הישיבות בכל ארץ בכל זאנפיה, וגם בשאר ארצות היו עיניהם תלויות בשתי הישיבות.

הישיבות

14) ע"י בתולדות ר"ג בעל תהרוך מרש"ל רפ"ה הגדה 4 והערה 24 שנגע מעט בענין ח"ג שלנו אבל רך בהעברת בעלמא ולא ירד לעומק הדברים.
15) גרעין מעתיק כמה הלכות סתמות אשר לדעתו לקוחות מתשו' גאונים מאוחרים. (א) בה"ג (ל"ג ע"ד) ומפרשין רבנן אגרות של רשות פסקי דרשואתא ונמצא בתשו' רב שר שלום (ע"י פ"א) ותשיבתו בפרו רש"י מביא ה"פ' בשם גאון שקדמו ומאותו גאון לקח גם בה"ג ולא מרש"י. (ב) בשו"ת נ"ק סי' ק"ג תשובת בענין כתובת בנין דכרין ומביא ר"ם ב"ק וכתוך התשובה מובא בשם רב משה גאון תשובה ומסיים הכי איתפסקת במתיבתא וכתבת בה"ג. ובאמת כ"כ בה"ג עלת דהאי דינא פסק דיתפסק במעמד דינא דרבנן דמתיבתא (נ"ה ע"ג) ודברי תימית הם שהמעין בכל התשו' של רמב"ק יראה כי היא דרב משה מלחא אחריתו היא והך פסקא דאיתפסקת במתיבתא נפקי מלחא אחריתו ומעולם לא קום בה"ג על כל משה גאון ואף את"ל תדא היה פירושה הכי שפסק רב משה כפסק הישיבה שכן לו נזמן והאי פסק כתוב גם בה"ג ולא בהתפך. (ג) רומז על תשובה המובאה בפרס: שאלה למתיבתא שרץ שנפל למשקה וכו' אם יש בה אחד ואלף פתור וכו' אבל שצעים גדולים וכו' נשקלן באחד סחמשה וכו' והנזכר ששירו אחד מ' והכל משום כל תשקצו וזה סי' רב כ"צ ד"ו. ובה"ג (צ ע"ג) כתוב חבית שיש בתוכה משקין וכו' ונפל לתוכה עכבר או שרץ שיעורו אחד סאלף. וזוה מוכיח נרעץ שבה"ג לקח מרב כ"צ. וליתא בלל מקורו של בה"ג בירוש' תרושתו מ"י ובהא דפרדס יש תוספת מירוש והוא מרב כ"צ. (ד) בה"ג (צ"ב ע"ב) והאידנא מעשים בכל יום דכאלי בנייתא. ובמסור הביא בשם רב כ"צ מנתג דילן למיכל בנייתא כריביא. וראה זו אינו סבין הלא שנתים סצריים מנתג זמנא וכבר נהגו כן בימי בה"ג. ה בה"ג (מ' ע"ג) שומרת (ד"ר ח"ד)

הישיבות היו קדושות וראשיהן קדושים. ושם כמרתקים זוהר קדשתם וחממתם האיר בגבורתו יותר מבקרבתם. כי כן היה מאז וכן יהיה לעולמים כי גדולי אנשי שם אשר לרחוקים נדמו כענקים באין כל דופי, בעיני הקרובים לא יראו כן, כי הקרובים יוכלו להביט גם אל רפיוניהם אשר יחלישו מעט התקף מעלתם. הכח בלתי מינבל אשר התברכו בו בלבם ויחסו לנפשם הזכות לחקוק חקים כדעתם יתר על התלמוד היו גם לקצת מן החכמים והתלמידים למורה רוח כי לא ישרה נפשם במה שחקקי חקקי רוחם מבלי היות להם ראיה מן התלמוד (הקדמת ש"צ) ונראה כי זאת התרעומת היתה נכונה נגד תשובות ופסקים ממין התשובות אשר כתבן רב יהודאי גאון אשר היו מצויינות בתכונת גזרה בלי הבאת ראיה כאלו נתקבל כן הלכה למשה מסיני. ואולי רע בעיניהם גם זאת כי ראו שהגאונים לפעמים סרו ממדת התלמוד בתקנותיהם. ואמנם לכבוד הגאונים יאמר כי הענין אשר אלה חובשי בית המדרש היו מרעמים עליהם היא זכותם העיקרית והוא צדקתם העומדת לעד. כי לא העלימו עיניהם מצרכי זמנם. וגם בזה אין אשם ואין נזק כי השפיקו בתשובותיהם להודיע לשואלים רק פסק הדין מבלי להטפל בפלפולים ובראיות, כי גם השואלים לא רצו לדעת רק עצם הדין למעשה ולשואלים ממרחקים גם לא יסכנו כל אלה כי לא היתה חכמת התלמוד נפרצה בעת ההיא בארצות רחוקות, ועל כן היה ראש חובתם לקיים את התלמוד בארצם אשר היא ארץ מולדתו למען לא ישכח מפי זרעם, ויהפשמז במשך הזמנים בכל נפוצות יש-אל והחובה הזאת מלאו בשלמותה.

ואמנם תלונת אלה המתאוננים בכל זאת לא החמיאה המטרה, כי בחצי המאה הששית כבר החלה רוח חדשה לנשוב בתשובות קצת גאונים. תשובותיהם לא היו עוד כעצמות היבשות כי אם השתרדלו לתת בהן נשמה ורוח. רב יהודאי עמד אך מעט בשנים בפקירתו והלך לעולמו, ואחד מתלמידיו המובהקים (ש"צ ח"ד ש"ג סי' י"ב) מלא את מקומו. התלמיד הזה היה מר רב חנינאי כהנא בן רב הונא. רב חנינאי הזה היה נחשב ונכבד בעמי ודבריו היו אור בנתיבות ההוראה לגאונים אשר באו אחריו, ואיש לא מלאו לבו לנשות מהוראתו אף במקום שנמצא לו סיוע מגאון אחר (ח"ג סי' ס"ו) אך לא נתקיימו ממנו רק תשובות מעטות. אבל כנגד זה מובא ממנו פירוש ארוך בתלמוד אשר פירש בשאלתא דבילה (ה"ג קמז) וממנו נוכל לשפוט על סגנון הפירושים של הזמן ההוא. הפיוש הנזכר שם בשמו הוא קובץ הלכות מדיני עשרים וארבע מתנות כהונה מופשמות מתוך התלמוד ולפעמים תלה בהן הערות קצרות ותולדות שזרצאי מהלכות התלמוד על דרך הלכות גדולות בכללו. וזה הוא מה שקראוהו פירושים. לפי המקובל בידינו חבר רב חנינאי ספר מדרש הנקרא "אספה", על שם התחלתו בפסוק "אספה לי שבעים איש מוקני ישראל" אבל לא נתקיים לנו זה המדרש בשלמותו. בעל ילקוט שמעוני קיים ממנו כמו עשרה מאמרים שזעתיקם לתוך ילקוטו, ועל העתקתו ממדרש הזה רשם: וכתבנו (אם) [אותם] מפי רב שמואל אחי של (פנחס ומרים) [מר פנחס] זכור לטוב ולמר איתם בתרביץ (מונה)

מרנא

יבם דנפלה קמיה כוכר לא משתריא עלמא עד דחליץ לה. ובש צ א ש"א סי' נ' תבא דוגמתי כשם רב פלפוי גאון וע"כ בה"ג העתיק ס"ב פלפוי. סויה דאברתם, ולמה לא להפך? או נאמר שניהם לדבר אחד נתכווני. וחו חא שם סי' נ"ג תבא זה מרב הילאי ובמרכזי פ' החולץ סי' כו ב שם רב יהודאי, ובאן רקיע ההכריז. (1) כתובה הלכה בה"ג (ס' ע"ב) בענין גב פריסאה, וגם שיש בו סתק, וב' הלכות אלו ככתבן ובלשונן נמצאו כש"צ על שם רב נטרונאי ושער נרעץ שמר"ג לקוחה בה"ג וחו ליתא שיתא קרוב שרין לקחן מבח"ג כללו של דבר אין אני רואה שורש לאחת סכל ראיתיו.

(16) ילקוט במדבר תרמ"ד תרל"ז תרל"ז תרל"ט תרמ"ב תשע"ג. ודברים רמו התמ"ח. וראה אודת המדרש הזה, צונץ ג. פ. 279 ובהערות. וכ"ח ח"ו סי' י"ד אות י"ח י"ח כ' שתאריך רשל' רפ"ם מענינו של ר"ח הזה ובבנין ה"ג ור"י גאון ובקצת דברים נמשכתי אחריו. (ד"ר ח"ד)

[מרנא] ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון. והוא בלי ספק רב חנינאי הכהן שלפנינו. מהצעת הדברים הנעתקים נראה כי כל המדרשות ההן דרש המחבר מדרשו ומחכמתו כי לא נזכר בהן אף שם דורש אחד, ויש בהן דברים נאים ומשלים יפים, ותכונתן קרובן לסגנון הפסקתא רבתי ותנחומא. רב חנינאי לא האריך ימים במשרתי ובעבור זה לא נשארו ממנו רק מעט השבויות¹⁷). והיה אחרי מותו וימלא מקומו תחתיו מר רב מארי הלוי בר רב מרשיא, אשר מתורתו לא נשאר לנו מאומה. הבא אחריו היה מר רב בוי בר רב רבא מנהר פקוד. אף כי גם ממנו לא נתקיימו תשובות בכל זאת עשה מזכרת לשמו על ידי תקנה גדולה אשר נתיסדה בימיו. כי הוא היה בעצה אחת עם ישיבה פומבדיתא לתקן וליסד לגבות כתובה וחוב ממטלטלי היתומים. אחרי הגאון הזה היו עוד שבעה גאינים ראשי ישיבה אשר נהגו שררה בסורא זה אחר זה עד תס המאה הששית. ואלה שמות הגאונים האלה: רב הלאי בר רב מארי, מר רבי יעקב בר רב מרדכי¹⁸) מר רב איבומאי בר רב מרדכי (ראב"ד) או אחי רב מרדכי (רש"ג), מר רב צדוק בר רב אשי, מר רב הילאי בר רב חנינא, מר רב קמי בר רב אשי, מר רב מרשיה הכהן בר רב יעקב והוא הנודע בשם רב משה גאון, אחריו היתה ישיבת סורא פנויה שתי שנים ולא היה בה ראש ישיבה, ולא הוגר לנו למה לא נסמך אחר מחכמי הישיבה, על כל פנים היה זה סימן הירידה בישיבת סורא. אחרי עברו שתי שנים בלא גאון נסמך מר רב כהן צדק בר מר רב אבומאי, והוא קם כשררתו יותר מעשר שנים ובימיו תמה המאה הששית וגאונותו נמשכה תוך המאה השביעית לאלף החמישי.

בין אלה הגאונים היו אחדים אשר התעלו מאד בתורתם. צורת תשובותיהן כבר היתה אחרת גם הרוח אשר נוססה בהן היתה אחרת. מספר לא מעט מהוראותיהם ופסקיהם עלו בספרות תשובות הגאונים אשר ביריגו, ומן השוירים האלה נוכל להוכיח כי מאד מאד השתדלו המיד ליסד את כל משפטיהם וההוראות היוצאות מהם על ראיות מן התלמוד. ובעת אשר לא מצאו ראיה מפורשת חתכו הדיון על פי ראיה מן הסברה ועל פי גזרה מן השכל לא על פי גזרה דמיונית ורצונית¹⁹) אכן באשמת המנתג בזמן קדום לבלתי שים לב כרשומיהם ובהעקקותיהם רק על תכלית העניינית לא על תכלית זולתה, ולתועלת דברי הימים כלל לא, היתה דרישתנו בכמו אלה

מגבלת

17) ע"י ש"צ ח"א ש"ו סי' כ"ד כ"ה כ"ו, ושם ש"ב סי' ו' שאלה בשליחות הגמ' וכו' בעי מר חנינאי גאון בבבל רבתיא כו' ואמרו ליה רבנן. ובה"ג (נפו): חני' בעי רבנן קמיה ר"ח בבבל רבתיא וכו' וא"ל רבנן. ושתייהן מ"ס ת' בבבל צ"ל בבבל, ומ"ס בה"ג א"ל רבנן וכו' ול אמר לתו לרבנן. והנכון כנ"ל רא"ש פ"ב הגמין סי' כ"ו אלא שהג"י שם באיכות רבתי והוא מפות דמוכת וכו' חני' תנוכה בלי שום מעות. ע"י כ"ח ח"ו ו' 4-ס"כ ר"פ. ושם 248 כתב עוד שנהרג ר"ח ממעם המלכות ופעמו מפני שמצא שרב האי כתב עליו ומיתתי לחיי עד קדוש ומתור. ואמנם אין הדבר כן כי ז"ל ר"ח בש"צ ח"ד ש"ג סי' י"ב ויש ביריגו פסק דין שכתב ארוננו מר ר"ח כתאב בר הונא ר"ח תלמיד מר רב יהודאי וכו' ומיתתי לחיי עד קדוש ומתור. ועתא און הכרה כלל שתאמר ומיתתי לחיי עד וכו' מכון על ר"ח אלא מוסב על רב יהודאי. ותו שכוונא בזה מצאנו בח"ג סי' טו שכתב רב פלשוין על רב יהודאי וז"ל נוהגין מימתי ארוננו ונורא עלפא כר יהודאי קדוש ושחר ומימתי מר רב חנינאי וכו' ונשמתי לחיי עולם. אמור מעתה לבי דברי ר"ש שרב יהודאי נתרני על שקראו קדוש ומתור, ועוד אילו הית כן לא היה רש"ג כאגרתו מחשה מזה.

18) הגאון הזה לא יזכר בהוצאות התאחרות סאגרת רש"ג שביהסין. אך ביוחסין השלם 206 ע"ב מביאי וכתב שחית גאון י"ח שנת. וביוחסין ד' קונספ. כתוב י"ד שנת. וכן בחפז סממונים. גם תראב ד מביאי וכתב י"ח שנת. וע"י בסכתבו של ר"פ שבראש תשובות נ"ק ח' ע"א. וכבר העמיד נרעץ החשבון על 284) ואחריו נמשכתי וע"י מש"כ בחגרה 10. ורע שכל החשבונות בענין שנות הגאונים סמיפיקה שחקוקות מובלבלים ומותרים זה את זה. ואמנם לרגל המלאכת שלפנינו אין זה אלא דבר מפלי.

19) ע"י ש"צ ח"א ש"א סי' ת' תשו' רב כ"צ בענין קרוב שבניא את הגמ' וכל שמיר דמי נתן מצב יפח לדבר בסכר ממוקב. וע"ע שם ש"ד סי' י"ד תשו' רב משה אבן כהנא שמת חסל קרוביו, וסי' ס"ו מרב צדוק בענין פטח באבולת. שם ש"ה סי' ה' בענין ישראל שמכר עבדו לגוי וכו' וע"ע ח"א ש"ו סי' כ' כ"ב כ"ח ונוד כ"מ ובתשו' גאונים מורת ומערב שבכית תלמוד שנה ד' צד 134 סי' ס' — סי' מרב משה גאון, ובכל אלה שציינתי נראה דרך חדשה, שהשתדלו להצמיח בחלכה על פי סברה מושכלת.

(ד"ר ח"ד)

מינבלת, עד שברוב תשובות, שהן מקורנו לשאוב ממנו ידיעתנו מהם ומעניניהן, לא נרשמו המשיבים רק בשםם ולא גם בשם אבותיהם וזה יכול להתענותו להחליף נאון בגאון אחר. כמו בשם מר רב הילאי נודעים לנו שלשה גאונים, האחד: רב הילאי בן רב מארי, והשני רב הילאי בן רב חנינא, והשלישי רב הילאי בן רב נטרונאי. אקנם כל התשובות שבירינו הכתובות על שם רב הילאי לא נודע לנו איזה רב הילאי הוא המשיב וכן הרבר בתשובות המיוחסות לרב יעקב אשר גם כן שלשה גאונים נושא בשם הזה: ר"י הכהן מנהר פקוד, ר"י בר רב מרדכי, ור"י בר רב נטרונאי. וגם רב כהן צדק היו שנים. האחד רב כהן צדק בר רב אבומאי ראש ישיבת סורא, והשני רב כהן צדק אשר היה בזמן מאוחר ואשר מנהו הנשיא דור בן זכאי לראש בפימבריתא. רק במקצת מקומות יצלה לנו לדעת מענין התשובה למי היא בכרו²⁰, ועל כן יהיו דברינו רק על אחרים מן הגאונים שברורות האלה אשר ידענו נכון וברור מי היו ואשר התשובות הנכתבות על שמם אך להם המה ולא לאחרים, אבל נכיר משפטם גם משפט הזמן אשר חיו בו ודרך הירישה המושלת.

נדול מאד בעמו נחשב ונכבד על פי מרותיו ומעלותיו היה מר רב צדוק בר רב אשי - הראב"ד קרא את אביו ישי. משפחתו משפחת גדולים ואולי רב קימיו בר רב אשי היה אחיו הקטן. בנו היה מר רב נחשון אחד מגדולי הגאונים בתחלת מאה השביעית, ונראה שהיו לו עוד בן אחר ושמו מארי או אבא מר אשר גם הוא היה מן החכמים אך לא נסמך לגאון²¹ מתשובותיו לא הגיע אלינו רק מעט, ורוב מה ששמענו את שמעו ופעולותיו הגיענו מתוך תשובות גאונים אחרים אבל המעט הזה אשר ידענו מפי השמועה יתן עדה על יושר השכלו, ויורנו לדעת כי היה רב צדוק האיש המיוחד כדורו אשר הבין מה הזמן דורש מן החכמים המנהיגים את עם. במועצות ודעת און וחקר ותקן תקנות להכין ולסעד סדרי צדק וישר בעם. אתת מתקנותיו היא: להשביע את הנמען על דבר קרקעות, נגד מה שקבעו בעלי המשנה והתלמוד שאין נשבעין על הקרקעות (שבועות פ"ו). ואין כל ספק כי בזמנו היו החכמים בעיני קרקעות הווים בארץ כי היהודים בכבל היו בעלי נכסים ועוסקים בעבודת השדה. שלולא כן אין מתקנים תקנות על דבר שאינו שביח. ויהי כראות זה הגאון שעל ידי ההלכה הקבועה בתלמוד לפעמים שורת הדין לוקה, שהיה זה עושק את חברו בקרקעות והנעשק צועק חמס ואין מושיע לו כי הדין מונעו מישע, ואף אם המעשק עצמו מודה במקצת העושק או שעד אחד מעיד על עשקו בעל העושק נקי ואין לנעשק עליו אפילו שבועה, על כן נזר רב צדוק שהזמן דורש לנשות מחק החקק להם בתלמוד ותקן להשביע על כפירת קרקעות. ואמנם הגאון ידע מאד כי

חדושות

(20) לא ראיתי לציון כל התשובות הטובות על שמות אלה הגאונים אשר לא ידענו למי הן אם אל הקודם או אל המאוחר בשם חזק. רק אעיר על אותן שברור לי למי הן. בח"צ סי' ס' ז' טובא בתוך תשו' של רב פלפו וזכרון תשובה של רב כ"צ בענין סרכא ותוא נודאי כ"צ הראשון. ובאותה תשו' נמצא גם רב יעקב וגם רב ברור רב יעקב דגן בן זמנם של אבומאי ור"צ אשר נאמר שם עליהם שנכנסו אצל רב יעקב. וכן נזכר ר"י חזק בח"צ סי' ס"ח במחלקת עם ר"צ. וסי' ס"ז' טובא תשו' בשם רב נטרונאי ותוא כל ס' בר הילאי. וז"ל וכתבתם בשם אבא מארי גאון ומר יעקב סאתריו ומר רב אבומאי סאתריו ומר ר"צ סאתריו. וכך הוא סדר אלה הגאונים כמו שסדרנום בפנים. וטובה מזה שיעקר הני' באגרת רש"ג היא כהני' שביחסין ד' קונסנס. ע"י הערה 8. ובאשכול ח"ב ער 90 תובא תשו' זו. וכתב המפרש שר"ג אמר אבא מארי על זקנו רב מארי גאון ואינו יודע מה צורך לדחוק תוח למה לא מי' כפשומו על אביו רב הילאי שאו נכון גם תהדר ויצדק לשון סאתריו.

(21) בתשובות נ"ק ד' בערלין דף מ"א ע"א מובא פירושו: איכרת מאי עברת באורחא כך מי' בת אבא מארי מר בר רב צדוק ר"י. ורס"ם במכתבו שם דף י' ע"א מחק מלת בר והוהיבו מזה שכל הפירושים עם הם מרב נחשון. אך מצאתי באשכול ח"ג 148 נ"כ זה תשו' והני' שם אות באות כמו בתשובות וקישות לומר שבשניהם ס"ם בתוספת מלה. וע"כ שטרתי שאילוי בן היה לו לרב צדוק ואבא מארי שמו ומטנו תחתיו רב משולם את הפירוש.

הדשה כאלה למרות פני התלמוד היו בעת ההיא סכנה לעושיהן. כי הימים ימי בכורי התנגדות אל תורת התלמוד, כי רבים קמו והתעודרו בגלוי פנים נגד התלמוד והתורה שבעל פה בכלל, אשר על כן לא טוב הדבר לתקן דבר חדש בנגוד אל התלמוד כמעשה החולקים על הקבלה, לזאת הסב פני החק ואמר שאין תקנתו מנגדת אל התלמוד והמשנה כי לדעתו גם דין המשנה לא נאמר אלא ברורות הראשונים בעוד שהיו משביעים שבועת התורה בספר תורה. אבל בזמנו שבמלו שבועה בספר תורה מפני הרמאים ותקני שבועה באורח כפאן הזה לא נאמר דין המשנה (ח"ג סי' כ"ב) ותקנה זו קבלו בני הישיבה ממנו ונהגו בה בשתי הישיבות⁽²²⁾. וכיוצא בזה מצאנו שתקן תקנה חדשה בענין גביית קנס בבבל. הן לפי ההלכה הפסוקה כתלמוד אין דנין דיני קנסות בבבל, וראינו בכל מקום שבכל מה שהיה נוגע, כמעלת ארץ ישראל היו הבבליים נוחים להם ככל עת ולא הפריעו זכויותיהם. ואולם הדבר הזה היה קשה כי על ידו נסתכן הצדק וסדר היושר וישיבתם במח מפני בעלי זרוע, ועל כן כבר בימי האמורים הבבליים עשו תחבולות להחליש זה החק כאשר ראינו שרב חסדא ואחריו רבא ורב פפא הסבו פני הדבר (לעיל ח"ג צד (3)) אבל בכל אשר הקלו האמוראים עוד לא היה די לתת מעצור לעול ולחמס אדם רע, עד שקם רב צדוק גאון ונהג בבית דינו כשבא לפניו משפט בדיני קנסות ומצא כי המויק חייב רק שהחק מונעו לחייב אותו בקנס הראוי לו לשלם לניוק, שאמר אל המויק: דבר קצוב אינני חיחק עליך אבל מצוה אני עליך ללכת אל הניוק לפיים אותו בדברים או בממון (שערי צדק ח"ד שא"ס' ב' וסי' י"ד ובה"ג סי' ס'). ואמנם לא הספיק לו העצה הטובה כי אם כפה את המויק לעשות את דברו. ומי אשר לא רצה לעשות כמצותו גזר עליו נדויו⁽²³⁾. וכמהגו אשר הנהיג ר"צ בבית דינו נהגו כל בית דין ובית דין שגאו אחריו. מלבד אלה נמצאו ממנו עוד כמה תיקונים ופסקים חדשים אשר לא שערום הקרמונים, וקיימים וקבלום עליהם הישיבות והיו מורים על פיהם לכל ישראל⁽²⁴⁾. הגאון הזה היה נוטה בחוראותיו יותר להחמיר מלהקל. אף לבעבור זה נחלק לפעמים עם הגאון מר רב יעקב בן רב מרדכי אשר היה ראש ישיבת סורא אחרי רב הילאי בר אבא מארי. מר רב יעקב הזה היה מיקל הרבה בכמה דברים, והיו רב צדוק ורב אבומאי – אשר לפי הנראה היו בעת גאונותו של רב יעקב האחד אב"ד והשני ריש כלי – דנים עמו על זה, וספר רב פלמוי באחת מתשובותיו כי פעם אחת שמעו חכמים כי מר רב יעקב התיר לבדוק סרכת הלב ונכנס אצלו רב אבומאי ורב צדוק ועוד כמה תלמידים עמהם וערערו על ככה, אך רב יעקב התנצל כי לא

(22) כונת דברי הגאון, אף שאינו מפרשה, היא כן. ראה מוכח מהש"ס בתבנות (15) דמשביעין שבועת המשנה אף על חקקנות וכמו שפי' תאלפי בפרק שבועת הדיינים, וע"כ אחרי שבמלו הגאונים הראשונים שבועת דאורייתא ועשאוה כשבועת דרבנן וכשבועת דרבנן מן תרין משביעין על חקקנות. וב"י היא משבועת המשנה שחרי שבועת המשנה מדינא דגמ' נשבעין בנקיטת חפץ כמו שבמבואר בכל הפוסקים הראשונים באין חולק. ע' סור ובי ח"ט סי' ס"ו) וכ"ש בזה שחרי גרועה משבועת המשנה שלהקנת הגאונים אינה בנקיטת חפץ וחרוי היא רק שבועת היסת, ושבועת היסת משביעין על חקקנות וכל ח"ט סי' צ"ה ס' א בש"ד, ובב"ח מה שהביא בשם רב האי גאון שמביאו בעל חסמ"ג וחזא בה' טובע ונתבע עשין צ"ה.

(23) מח שכתבתו שר"צ גזר נדוי על מי שעבר על מצותו יצא לו מתוך החש"ב בה"ג סי' ס' שכתב נתגו החכמים האחרונים לנדויו עד שהוא כפיים ומביא ראיה כמעשה שבא לפני רב צדוק, ומסיים שם ומנתו שהנהיג ארונגו מר רב צדוק גאון אותו אגו נוהגין מוח משמע שגם ר"צ היה מנדה את מי שעבר על מצותו ולא חלק לפיים את הניוק.

(24) בה"ג סי' קמ"ג פסק כרב ושמואל שאין אדם מוריש שבועה לבניו והכריע שלא כמסקנת הגמ' (שבועות סח) דעבד כרו"ש עבד דעבד כר' אלעזר עבד. ועי' בתשו' גאונים ד' ליק סי' כ"ג לענין משום יורש את אביו ופסק ר"צ דלא וחביא ראותיו ומעיד רב נפרנאי דקבליה בניה רבנן דמתיבתא וע"כ שם סי' נ"ו ומבאת עוד בכמה קיבוצי הישיבות.

כמש משוכה כחוט התיר כי אם מה שהתיר היה רק דבק המתפרק בקל על ידי נענוע. והשיבו רב צדוק אם ככה אתה עושה אין אנו חולקים עליך. ובאמת נראה כי לא היה זה רק התנצלות להפסיק דעת החולקים כי רב נטרונאי גאון ראה בעיניו את התשובה שכתב מר רב יעקב והיה כתוב בה "והוא מלתא אמרה מר רב יהודאי גאון" ומה הוא הדבר הזה? התר סרכא לשומן הלב כמי שהעידו בשמו של רב יעקב השואלים ולא כמו שאמר בהתנצלותו. ורב נטרונאי חשדו כי מעולם לא שמע כן מרב יהודאי ולא אמרה רב יהודאי, רק רב יעקב תלה דבריו ברב יהודאי למען יקבלום ממנו בני דורו (עי' ח"ג סי' ט"ו האשכול ח"ג 49 ר"א ש' תולין פ"ג סי' י"ד). ונראה מזה כי בענין סרכות הריאה עוד לא היו הדברים סדורים וערוכים בעת ההיא, וכי יש מן הגאונים וביחוד רב יעקב גאון, ואם נאמין לשמועתו כתשובה, שראה רב נטרונאי, גם רב יהודאי גאון לא הלכו בענין זה עד הקצה האחרון והתירו כל מה שיכלו להתיר לפי אומדן דעתם ושכלם, שלא לאבד ממון של ישראל על נקלה. ונראה גם כן כי רב צדוק וחבריו הוא היה המכריח את רב יעקב לחזור מהוראתו, ולא נתעה אם נאמר כי רב צדוק היה אבי החומרות שהחמירו בסרכא למקום אחר, ואמנם אלה החומרות חיו הזרע להמון חומרות אחרות שעשו הדורות הבאים בענין הסרכות, עד שנס הגענוע שהתירו הגאונים אסרו, ושלא למרות פי הגאונים המציאו כי בדורות האחרונים אין סומכים על הנענוע מפני שאינם בקיאים בחכמה הגדולה הזאת (עי' ב"י יו"ד סי' ל"ט), ושוב פעם אחרת התיר רב יעקב ליולדת שלא ראתה בשופי שאינה צריכה שבעה נקיים, והנה בהוראה זו לא התיר רב יעקב מלבדו כי אם עשה כמצות התלמוד, ובכל זאת חלק עליו רב צדוק ואמר כי בדורות האחרונים אין לסמוך על הבחנת בנות ישראל להכדיל בין שיפי לקושי ועל כן בכל ענין צריכה שבעה נקיים (ח"ג סי' ס"ח האשכול ח"א 1: ובמדרכי ה' גדה תשל"ח). ועתה על פי הדברים האלה ניכל לשפוש על תכונת רב צדוק בהוראותיו. הוא עשה צעד גדול הלאה מגבולות התלמוד ומצד הוזה יש לו חלק גדול בהשתלשלת תורת הזקנים בפרק זמן הגאונים ואם גם לא נוכל לאמר כי הרחיב לנו בחומרותיו, בכל זאת לא נוכל להכחיש כי הבין כי אין תכלית תורת התלמוד להשאר על מעמד אחד כי אם תכליתה לפרות ולרבות לעשות פרי בכל הזמנים.

מגאונים הדורות אשר בחצי השני של המאה הששית ואשר אמרנו עליהם כי דרכם אשר הלכו בה כבר נפילת לטובה מדרך קרמיניהם בישרם מסלה חדשה בתוריהם היה גם מר רב משרשיא בר רב יעקב הכהן, הנודע בשם מר רב משה גאון. וקרוב הדבר כי היה בן מר רב יעקב בר רב מרדכי כי כן היה מנהג הישיבות בבבל, לרוב זכה האב לבנו להיות יורש שררתו לפעמים מלא מקום האב מיד אחריו ולפעמים בזמן מאוחר. מרב משה הזה נשארו בקובצי התשובות אשר בירדנו תשובות הרבה, ומהם נבין כי היה מן המיוחדים המעמיקים בהלכה. תשובותיו ערוכות בסגנון נאה ובסדר הגיוני ומשא ומתן פלפולי בסברה ישרה וברורה, ונותן בהן דין וחשבון על הכרעותיו ופסקיו (ח"ג סי' ס"ב-ס"ו ג"ק סי' קנ"ב גאונים מורה בב"ה סי' ס"ב-ס"ה). לפעמים מביא עם ההלכה אשר נשאל עליה גם כל האופנים האפשריים הנוגעים בענין ההיא (ש"צ ח"א ש"ב סי' י"ג ש"ג סי' ו' ט"ו ש"ר סי' י"ד ש"ה סי' ה'). רוב תשובותיו כתובות בלשון קלה וברורה. באחת מהן מצאנו כלל גדול בדברים, ורוא שם נהקנה תקנה אפילו בהסכמת שתי הישיבות. יכול הגאון לסור מאותה התקנה במקומית ההם אשר אין מקום לתקנה ההיא מפני שטעם התקנה העקרי לא יכון באותם המקומית. והגדון אשר עליו דן היא זה: התקנה אשר תקנו בשתי הישיבות בימי רב הונא (ד"ר הד')

הוא הלוי הגאון שבפומבדיתא ורב ביבוי בר רבא מנהר פקוד הגאון שבסורא. להגנות חוב וכתובה ממטלמי יתומים, זאת התקנה בטל רב משה לצורך אותם המקומות אשר בהם עיקר סמיכת בעל חוב ואשה בכתובתה לא היה על המטלמין כי אמר שזאת התקנה לא נתקנה רק במקומות שהסמיכה על המטלמלים מפני שרובם לא היו בעלי נכסים (לעיל פ"ג) אבל „בשאר מקומות דרובא דאינשי אית לחון מקרקעי... לא נביין כתובת אשה ובעל חוב אלא ממקרקעי" (ח"ג סי' ס"ה) הנה בטל תקנת שתי הישיבות במקומות שכטל טעם התקנה.

ועתה כשום עין ולב על אלה הנקודות המעטות אשר רשמנו יגלה ויראה לעינינו כי הליפה גדולה נהיתה ברוח הזמן אחרי רב יהודאי גאון, כי רוח אחרת משלה בישיבות בתשובותיהם ובפסקיהם, וכי השתדלו לברר דבריהם להת תעצומות לתורתם, ומה נבין כי באי ימים אשר תורתם ודבריהם היו צריכים חווק רב. ובאמת התעוררו בעת ההיא בישראל דעות חדשות אשר באו לתורת הגאונים עד נפש, כי מקרבם קמו חולקים עליהם ועל תורתם, בתערומת על הגאונים ראשי הישיבות ומשפטים החלו, והלכו מצעד אל צעד הלאה במחלוקתם ובתלונתם על התלמוד ועל כל חקתיו ומשפטיו, עד הגיעם לכפירה בקבלה היא התורה שבעל פה, ויהי ישראל לשני מחנות ותורת היהדות נקרעה לשני קרעים.

ספר עשה עשר

התחדשות דת הקראים, הקראים עד סוף המאה הששית. יסודות הקראים הלמודיים. מדות וכללים שהקראים דרשו בהם. חלוק הקראים והרבנים במנהגים. התבלות הקראים לפשט דתם. מה היעלו הקראים בחקנתם. *

פרק חמישי

התחדשות דת הקראים

יהי בימי אמוראי ארץ ישראל האחרונים ותלך דרישת ההלכה אחרנית. רוב הדורשים וחושבי שם חכמת ישראל שמו לב אל האגדה ומררשה. אחד מאחרוני חכמי ארץ ישראל ורבי שמואל בן רבי יוסי בן בון שמו נשא משלו על זמנו ויאמר: בעל תלמוד למי הוא דומה? למי שיש בידו עשתות זהב ואינו יכול להוציאן. ובעל אגדה למי הוא דומה? למי שיש בידו פרושות ויכול להוציאן. (לעיל ח"ג צד 118). ומי לא יבין בדברים האלה תאר פני הזמן ההוא? כחפץ הדורש כחפץ השומע אל הדורש היו פניו מועדות רק אל האגדה. ואמנם ההשתדלות להתעמק באגדה הלא היא דורשת להבין ולחקור במקרא ודקדוקו. המקרא הוא יסודה ודקדוקו אמת הבנין. ובארץ ישראל מקום שבת רבים מבעלי דת המשיחות הלא מאז היה המחקר במקרא דרוש להם כפלים, יען כי שם היה משאם ומתנם עם ראשי הכנסיה המשיחית אשר המרירות תמיד ביוכוחיהם ובשאלות במקרא. ונראה מאד כי מן הסבות הראשיות

* זה בתחלת דברי על אודת הקראים הננו מוסר מודעא שאיננו מקבל עלי לדרוש בכת הקראים בכלל ובפרט על ספרותם תרחבת ועל כל חכמיהם כי לוח צריך חבור מיוחד, וכבר דברו בפניה חזקת רבים וכן שלשים בתבונים מיוחדים. אבל יהיה מחקרי על הקראים כשער הצריך לי להבין זמן תאונתם, תורתם ומקראיהם, וכשער שהפנה הואת נוגעת בתורה שבע"פ מסעם הזה הגבלתי מלאכתי לרוב רק על תרישה במקראת הקראים. כי לפי עניות דעתי די לי בזה לסיק תכליתי. (ד"ר ח"ד)